

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Profesionālā bakalaura studiju programma

Pirmsskolas un sākumskolas skolotājs

5.kurss

AGNESE RIBOZOLA

Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās un spēlēs

Bakalaura darbs

Darba vadītāja

Docente Dr.pead. Inga Stangaine _____

CĒSIS 2018

Anotācija

Darba **tēma** ir vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās un spēlēs.

Darba autors: Agnese Ribozola

Pētījuma mērķis – teorētiski izziņāt un praktiski pamatot dialogrunas sekmēšanas iespējas rotaļās un spēlēs.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par valodas un runas attīstību pedagoģiskajā procesā;
2. izziņāt dialogrunas attīstības ietekmējošos faktorus;
3. praktiski izziņāt rotaļās un spēles izmantošanas iespējas bērnu dialogrunas sekmēšanai;
4. analizēt iegūtos datus un izstrādāt secinājumus.

Darbs sastāv no divām daļām – teorētiskās un praktiskās.

Teorētiskajā daļā aplūkotas valodas, runas un galvenokārt dialogrunas sekmēšanas iespējas spēlēs un rotaļās, jo tās ir vidējā pirmsskolas vecuma bērnu galvenais darbības veids. Tiek analizēta vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstība pētāmās problēmas skatījumā un izvērtētas iespējas, kā dialogrunu sekmēt pirmsskolas izglītības iestādē.

Praktiskajā daļā aprakstīts pētījums par dialogrunas sekmēšanas iespējām rotaļās un spēlēs pirmsskolas izglītības iestādē. Bērni tiek vēroti, ar tiem tiek strādāts frontāli un individuāli. Izklāstīts bērnu raksturojums pētījuma sākumā un beigās, veiktas izmēģinājuma darbības, lai pārbaudītu teorētiskās atziņas par dialogrunas attīstības veicināšanu rotaļās un spēlēs.

Atslēgvārdi: valoda, runa, dialogruna, pirmsskola, rotaļa, bērns, strukturētā rotaļa, pieaugušo strukturētā rotaļa.

Darbs sastāv no 61 lapaspuses, darbā ir 4 tabulas, 14 attēli, izmantoti 41 literatūras avots un 2 pielikumi.

Annotation

The topic of the bachelor is middle pre-school age children dialogue speech promotion through games and plays.

Author of the research: Agnese Ribozola

The aim of the study: in theory inquire about and practically substantiate dialogue speech promotion possibilities through games and plays.

Research tasks:

1. to analyze pedagogical and psychological literature about language and speech development in pedagogical process;
2. inquire about dialogue speech influencing factors;
3. practically inquire about usage opportunities of games and plays;
4. to analyze data and draft conclusions.

Research consists of two parts – theoretical and practical.

Theoretical part shows language, speech and mostly dialogue speech promotion opportunities through games and plays because these are middle pre-school age children main activity from. Therefore analysis has been conducted for development of middle pre-school age children and fostering opportunities how to promote dialogue speech in the pre-school.

Practical part describes research about dialogue speech promotion opportunities through games and plays in the pre-school. Children have been observed, with them author worked frontal and individual. Characteristics provided of the studied group of children at the beginning and end of the study, carried out in pilot activities to test theoretical knowledge of dialogue speech development through games and plays.

Keywords: language, speech, dialogue speech, pre-school, play, child-structured play, adult-structured play.

The amount of work: 61 pages, 4 tables, 14 figures, used 41 bibliographic sources and thesis includes 2 annexes.

Saturs

Ievads.....	5
1. Pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze par runas un valodas attīstību	7
1.1. Runas un valodas būtība zinātniskajā literatūrā.....	7
1.2. Runas attīstības stūrakmeņi vidējā pirmsskolas vecumā	10
1.3. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums saistībā ar pētāmo problēmu	12
1.4. Dialogrunas raksturojums vidējā pirmsskolas vecumā.....	18
1.5. Rotaļu raksturojums zinātniskajā literatūrā	20
1.6. Dialogrunas sekmēšana rotaļās un spēlēs	25
2. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnus dialogrunas attīstības izpēte rotaļās un spēlēs	32
2.1. Pētījuma raksturojums	32
2.2. Bērnu dialogrunas prasmju raksturojums pētījums sākumā	33
2.3. Praktiskais darbs ar bērniem	38
Secinājumi	58
Literatūras un avotu saraksts	59
PIELIKUMS	62

Ievads

Bērnība ir dzīves sākumposms, kad notiek visstraujākā cilvēka attīstība, posms, kad cilvēks mācās runāt, staigāt, just un pārdzīvot, kad notiek sabiedriskās pieredzes apguve. Cilvēka personības attīstības sākumu meklējam tieši bērnībā, jo šis vecums ir īpaši sensitīvs. Šajā vecumā veidojas attieksme pret sevi, citiem, darbu, dabu, veidojas cilvēka dzīves stils, notiek viņa personības identificēšanās.

Darba autore šo tēmu „Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās un spēlēs” ir izvēlējusies pamatojoties uz savu pedagoģisko prakšu laikā novēroto – mūsdienās arvien vairāk bērniem ir ļoti nabadzīgs vārdu krājums un bērni neprot sarunāties savā starpā. Vārdu krājuma paplašināšana un dialogruna pārsvarā norisinās tikai pirmsskolas izglītības iestādēs, jo vecāki ir aizņēmti, tāpēc, vienkāršāk bērnu nodarbināt izmantojot modernās tehnoloģijas.

Autore prakses laikā ir novērojusi, ka daļai bērnu ir atbilstošas runas prasmes, taču bērni tās neprot izmantot komunikācijā. Arī M. Miltiņa uzsver, ka vārdu krājums, runas gramatiskās formas ir tikai valodas un runas darbības atsevišķi komponenti. Galvenais bērna runas attīstībā – apgūt prasmi runu izmantot kā komunikācijas līdzekli (Miltiņa, 2005).

Pedagoģiskās prakses laikā īpašu interesi, darba autorei, izraisīja tas, kā bērni runu izmanto kā komunikācijas līdzekli. Ir dažādi veidi to apguvei – ikdienišķas sarunas par attēliem, dažādiem notikumiem, spēles, rotaļas, bērnu stāsti par saviem zīmējumiem, lomu rotaļas utt. Spēlēm un rotaļām ir īpaša nozīmē runas apgūvē, jo tā ir ikdienišķa darbība bērna dzīvē, kuru gudri izmantojot, pedagogs panāk, ka bērns mācās bez piepūles, neapzinoties.

Darba autore vēlas vērst īpašu uzmanību uz to, ka pirmsskolas izglītības iestādēs jādomā par bērnu valodas attīstību, lai bērns var pilnvērtīgi attīstīties un tāpēc vēlējās izzināt, kā pedagoģiskais process (spēles, rotaļas) vislabāk var sekmēt bērnu runas un dialogrunas pilnveidošanu. Arī I. Stangaine atzīmē, ka viens no svarīgiem faktoriem, kas palīdz bērniem apgūt valodu, savstarpējo attiecību pieredzi, morāles normas, praktiskās un intelektuālās darbības veidus ir rotaļa (Stangaine, 2015).

Pētījuma objekts – rotaļa un spēle pedagoģiskajā procesā

Pētījuma priekšmets – dialogrunas attīstība rotaļās un spēlēs

Pētījuma mērķis – teorētiski izzināt un praktiski pamatot dialogrunas sekmēšanas iespējas rotaļās un spēlēs.

Pētījuma hipotēze: Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas attīstība noris sekmīgāk, ja

1. skolotājs pedagoģiskajā procesā sistemātiski organizē rotaļas un spēles, kurās jāveido dialogs;
2. bērns ir ieinteresēts daudzveidīgās rotaļās un spēlēs, sadarbībā pieaugušais – bērns; bērns – bērns.

Pētījuma uzdevumi:

5. Analizēt pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par valodas un runas attīstību pedagoģiskajā procesā;
6. izziņāt dialogrunas attīstības ietekmējošos faktorus;
7. praktiski izziņāt rotaļas un spēles izmantošanas iespējas bērnu dialogrunas sekmēšanai;
8. analizēt iegūtos datus un izstrādāt secinājumus.

Pētījuma metodes:

1. Teorētiskā – zinātniskās literatūras analīze.
2. Empīriskā – vērojums, sarunas ar bērniem, pedagoģiskās darbības

Pētījuma bāze:

1. Valmieras pilsētas X pirmsskolas izglītības iestāde - pētījumā piedalījās 12 (4-5 gadus veci) bērni

1. Pedagoģiskās un psiholoģiskās literatūras analīze par runas un valodas attīstību

1.1. Runas un valodas būtība zinātniskajā literatūrā

Bērna pirmie dzīves gadi ir paši svarīgākie runas, valodas un kognitīvo prasmju attīstībai. Tāpēc ir svarīgi bērnam veidot vidi, kas palīdz attīstīt runas un valodas prasmes, vidi, kas sniedz nepieciešamo stimulāciju, pozitīvu lomu modelēšanu un cilvēcisko kontaktu.

Runas un valodas prasmes neattīstās pašas no sevis. Šīs prasmes ir daļa no lielākas kopbildes, kas sevī ietver sociālo mijiedarbību, vērošanu, klausīšanos, pētīšanu, atdarināšanu un piedalīšanos. Visi šie faktori darbojas kopā, tāpēc bez kāda no tiem, ir grūti attīstīt kādu citu (Activities to develop Speech and Language Skills n.d.).

Lingvodidaktikas terminu skaidrojošajā vārdnīcā **valoda** tiek skaidrota kā zīmju sistēma, kā cilvēku sazināšanās, domu formulēšanas un izteikšanas līdzeklis informācijas fiksēšanai, saglabāšanai un tālāknodošanai. Valodai ir runas, rakstu un žestu forma, kas atšķiras ne tikai pēc saziņas kanāla (vizuālais vai audiālais), bet arī pēc satura un struktūras: rakstu valodā vārdi ir literārāki, teikumi garāki, bet runai raksturīgi īsi, kontekstā balstīti izteikumi un neliterāra leksika (Skujīņa, Anspoka, Kalnbērziņa, Šalme, 2011).

Lingvodidaktikas skaidrojošajā vārdnīcā termins **runa** tiek skaidrots kā valodas, kā potenciāli cilvēka apziņā esošas abstraktas zīmju sistēmas konkrēta izpausme tekstā ar maņu orgāniem mutvārdos uztveramā veidā; gan runātā teksta radīšanas process, gan šī procesa rezultāts. Plašākā nozīmē – valodas konkrēta izpausme gan mutvārdos, gan rakstos. Tiek izdalīta – ārējā runa, iekšējā runa, izteiksmīga runa, mutvārdu runa, netiešā runa, publiskā runa, rakstu runa, arī dialogruna, monologruna (Skujīņa, Anspoka, Kalnbērziņa, Šalme, 2011).

Dialogs – divu cilvēku (vai pušu) saskarsmes veids, saruna. Sarunas formā sarakstīts literārs sacerējums. Visas mūsdienu mācību metožu klasifikācijas nepieciešamā kārtā ietver dialogu starp skolotāju un skolēniem un skolēniem savā starpā (Beļickis, Blūma, Koķe, Markus, Šalme, 2000).

Bet kāda ir atšķirība runai un valodai? Runa nozīmē radīt skaņas, kas veido vārdus. Tā ir fiziska darbība, ko kontrolē smadzenes. Runa pieprasa koordinētas un precīzas mēles, lūpu, žokļa, augsleju un balsenes kustības. Precīzu kustību veikšanai nepieciešams daudz trenēties un tas ir tas, ko bērni dara pirmajos 12 mēnešos. Bērni mācās pareizi veikt runas skaņas, dažas skaņas aizņem ilgāku laiku, lai tās apgūtu. Valoda ir vārdi, ko bērns saprot un izmanto.

Valoda sevī ietver runāto un rakstīto valodu. Daļas, kas veido valodu ir leksika, gramatika un saruna:

- Leksika – tas ir personas vārdu krājums;
- Gramatika – tie ir noteikumi par to, kā vārdiem ir jābūt pareizi sakārtotiem teikumā. Šos noteikumus iemācās caur valodas pieredzi;
- Saruna – tā ir valodas prasme, kuru mēs izmantojam, lai strukturētu teikumus sarunā, stāstītu stāstus, dzejoļus un jokus, un rakstītu receptes un vēstules (Raising Children Network (Australia) Limited a, 2016).

Valodai ir raksturīga ne vien ārkārtīgi sarežģīta uzbūve un milzīgs zīmju skaits (burti, zilbes, vārdi, teikumi, teksti), bet arī praktiski neierobežota semantiskā jauda, proti, spēja nodot jēgpilnu informāciju par jebkuru novērojumu vai iedomāto faktu jomu (Freibergera, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Lingvistika un psiholingvistika kā valodas vienības izdala fonēmu, morfēmu, vārdu, teikumu un tekstu. Par valodas universālāko vienību, pamatelementu un vienlaicīgi zīmi tiek uzskatīts vārds. Runas psiholoģijā vārds tiek aplūkots kā runas darbības mazākā vienība, jo tieši vārds nes sevī nozīmi. Pateicoties tā semantiskajai struktūrai, kas sevī ietver vārda nozīmes jēgu, vārds kodē cilvēka pieredzi (Freibergera, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Bērni skatās - Bērni vēro citu darbības, kas sākas jau no piedzimšanas. Vispirms bērni aplūko vecāku sejas, iegaumē sejas izteiksmes. Kļūstot vecākiem, bērni skatās, ko dara viņu vecāki un mācās no tā, ko redz. Bērni skatās, kā rotaļājas vecāki, brāļi vai māšas, un vienaudži, un mācās. Saistībā ar runas un valodas attīstību, bērni:

- skatās uz lūpām, kad citi runā. Viņi iegaumē šīs kustības vēlākam laikam, lai tās izmantotu;
- skatās uz sejas izteiksmēm dažādos vecāku noskaņojumos un sāk apjaust, kādas sejas izteiksmes tiek lietotas konkrētā noskaņojumā un izpaužot dažādas sajūtas;
- skatās ķermeņa valodu, kad citi runā un komunicē, un sāk mācīties, ko pauž šī ķermeņa valoda;
- vēro vecākus, māšas vai brāļus, un vienaudžus, un vēlāk imitē šīs kustības, kad pats sāk rotaļāties, ieskaitot valodu, kas tiek runāta rotaļu laikā (Katie, 2013).

Bērni klausās - Kamēr bērni vēro, viņi arī klausās. Viņi klausās, kādas skaņas veido apkārtējie, kādus vārdus tie saka un kādus teikumus tie veido. Sākumā šie dzirdētie vārdi neko nenozīmē, bet vēlāk bērni sāks saprast šo vārdu nozīmi. Bērni klausās, kad ar viņiem dzīvojas un rotaļu laikā dzirdētos vārdus vēlāk sāks atdarināt (Katie, 2013).

Bērni pēta - Bērni pēta lietas, kas ir viņam apkārt. Viņi ar tām dzīvojas. Piemērs, viņi skatās un klausās, kad, liec kluci uz kluča un saki – klucis UZ!, un bērns iemācās vārdu UZ. Kad liec kluci grozā un saki – klucis IEKŠĀ grozā, viņš iemācās vārdu IEKŠĀ. Bērns skatās, kā dari šīs lietas un iegaumē tās, lai vēlāk pats tās pamēģinātu. Šī pētīšana un spēlēšanās notiek visas bērnības laikā, gan tad, kad dzīvojies ar viņu, gan tad, kad viņš dzīvojās ar vienaudžiem, gan tad, kad bērns dzīvojas savā nodabā (Katie, 2013).

Bērni atdarina - Visa skatīšanās un klausīšanās sāk atmaksāties. Bērns sāk atdarināt kustības un skaņas, ko tie dzird un redz sev apkārt. Tas sākas ar plaukšķināšanu, māšanu, kustēšanos u.tml. Šīs visas lietas ir kā priekšnoteikums valodas un runas sekmīgai attīstībai. Attiecībā uz valodu un runu, tas sākas ar bērna dūdošanu dažū mēnešu vecumā, tad tas pārvēršas vāvuļošanā un drīz jau īstos vārdos. Tieši tāpēc šie nedaudz muļķīgie pantiņi un pirkstu spēles ir tie, kas palīdz likt pamatus bērna runai, valodai, komunikācijas un sociālajām prasmēm (Katie, 2013).

Bērni rada/formulē un lieto valodu ar nolūku - Beigu beigās bērns visas šīs lietas savieno. Visas šīs iemaņas pie kā viņš strādāja – skatīšanās, klausīšanās, pētīšana un atdarināšana, tas viss palīdzēs bērnam izveidot un formulēt paša vārdus un teikumus. Tad bērns sāks lietot valodu ar nolūku. Bērns izmantos jaunus vārdus, lai izteiktu savas vajadzības un vēlmes un dalītos ar informāciju. Bērns izmantos šo jauno valodu spēlējoties ar kādu vai arī vienatnē (Katie, 2013).

Dzimtā valoda un tās vispusīga apguve jāliek audzināšanas pamatā, ar pirmajiem dzīves mēnešiem attīstot un arvien pilnveidojot bērnu runu (Boša, 1999).

Līdz trim gadiem bērns savu domu (ko ievērojis, uztvēris un sapratis) izsaka gramatiski pareizā teikumā, piemēram, „Mamma ēd zupu” (salīdzinājumā ar divgadnieka teikumu: „Nē, mājās. Tēta, attā!”) (Irbe, Lindenberga, 2014).

No 3 līdz 5 gadiem mutvārdu runa pilnveidojas tā, ka viņš ir spējīgs sākt mācīties savas domas izteikt, virknējot nevis vārdus, bet teikumus – tātad stāstīt (Irbe, Lindenberga, 2014).

Pirmsskolas vecumā bērns vārda semantikas apgūvē iziet ceļu no vārda subjektīvās jēgas veidošanās dažādās runas situācijās, kurā liela nozīme ir vārda skanējumam jeb fonoloģijai, līdz vārda vispārinātai nozīmei un jēdzieniem. Šo procesu atklāj vārdu izvēle lietojumā, skaidrojumā un jaunu vārdu darināšanā, lai precīzāk paustu savu domu. Vārda jēgas un tā semantiskā lauka veidošanās process ir ilgs un saistīts ar bērna emocionālo pieredzi un izziņas darbību. Nozīmīga loma vārda jēgas un semantiskā lauka veidošanās procesā ir mērķtiecīgai pedagoģiskajai darbībai, kas ietver dažādus pedagoģiskus paņēmienus (Freiberga, Dzintere, Augstkalne, (2009).

Autore secina, ka svarīgi jau kopš agras bērnības bērnam veidot tādu vidi, kas attīsta valodu. Tajā ietilpst sociālā mijiedarbība, vērošana, klausīšanās, pētīšana, atdarināšana un piedalīšanās. Bērnam ir jāļauj darboties, to nevajag bremzēt.

1.2. Runas attīstības stūrakmeņi vidējā pirmsskolas vecumā

Cilvēka personības attīstības sākumu ir jāmeklē bērnībā, jo šis vecums ir īpaši sensitīvs. Šajā vecumposmā veidojas attieksme pret sevi, citiem, darbu, dabu, veidojas cilvēka dzīves stils, notiek viņa personības identificēšanas.

Kā raksta Prudņikova, M. Montesori uzskata, ka runāšanas prasmju attīstību līdz 5 gadu vecumam veicina:

1. Vispārējā vārdu krājuma paplašināšana:
 - 1.1. dabiska saruna ar bērnu, dažādu stāstu veidošana, pārrunas par pasaku, bildēm, dzejoli, teātra izrādes saturu, TV pārraidi, ludziņu iestudēšana;
 - 1.2. dziedāšana un dziesmu klausīšanās, spēļu izveide;
 - 1.3. vispārējo kultūras pasākumu apmeklēšana – teātris, kino utt.;
 - 1.4. ekskursijas;
 - 1.5. fantāziju vārdi – bērnu izveidoti, kad viņi vēl nezina īstos.
2. Valodas precizēšana ar tā saukto “Jēgas materiālu” palīdzību, apgūstot praktiskās dzīves vingrinājumus un sajūtu vingrinājumus, kad tiek vingrināts, piemēram, “tas ir īss, bet tas ir garš”, “tas ir zems, bet tas ir augsts”.
3. Vārdu krājuma paplašināšana ar kartiņu materiālu (parasti starp reālo priekšmetu un vārdu – piemēram, dzīvnieku figūriņas, tad to attēli un pēc tam kartiņa ar jēdzienu) (Prudņikova, 2004).

Bērns valodu apgūst atdarināšanas ceļā – savā runā atdarinot to, ko dzird apkārtējā vidē. Vide pedagogiskajā un psiholoģiskajā literatūrā tiek interpretēta kā visi ārējie faktori, kas ietekmē attīstību. Šo faktoru kompleksu daļa makrovidē un mikrovidē.

Makrovides faktori ir globāli iedarbības līdzekļi, piemēram:

- nacionālās kultūras īpatnības;
- sabiedrības sociāli politiskās uzbūves specifika;
- sabiedrībā valdošās normas, attieksmes un uzskati;
- ģeogrāfiskā, dabas vide u.c.

Mikrovide ir visi faktori, ar kuriem bērns stājas ciešos nepastarpinātos kontaktos:

- ģimene, tās iekšējā atmosfēra, attiecību raksturs, priekšmetiski telpiskā vide;
- pirmsskola, skola, dažādi pulciņi vai interešu centri;
- vienaudži, draugi, citi pieaugušie u.c. (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Cilvēku savstarpēji ietekmē kā mikrovides, tā makrovides faktori. Tie savstarpēji mijiedarbojas, papildina viens otru. Mikrovidei uz bērna attīstību ir ārkārtīgi spēcīga ietekme, un ģimenes videi jo īpaši (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Valodas apguvei pirmsskolas izglītības iestādē vajadzētu būt mērķtiecīgai un iedarbīgai. Bez plānotajām aktivitātēm ar konkrētiem uzdevumiem runas attīstības veicināšanai nozīmīga (varbūt pat vēl nozīmīgāka) ir arī pieaugušā runas saskarsme ar bērniem visas dienas garumā. Lielāko dienas daļu pavadot starp vienaudžiem un pieaugušajiem grupā, savstarpējā saskarsme vienmēr ir verbāla. Tieši skolotāja attieksme un runas veids rada šo gaisotni visas dienas garumā, dienu no dienas. Būtiski ir vairāki faktori, ko skolotājam vajadzētu ņemt vērā:

1. „Paša un kolēģu runas kultūra” (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009). Pieaugušajiem ikdienā sarunājoties ar bērniem ir jāievēro visas tās pašas „pieklājības formas”, kādas tie izmanto sarunās ar kolēģiem. Pieaugušie ikdienā ir runas paraugs bērniem, tāpēc ļoti svarīgi piedomā un runāt pareizi.
2. Nozīmīga ir skolotāja balss skaļums, runas temps un izteiksmīgums (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009). Novērojumu laikā un darbā ikdienā darba autore ir pamanījusi, ka jo skaļāk runā grupas pedagogs, jo arī bērni grupā ir skaļāki. Lai bērnos neradītu nevēlēšanos iesaistīties kopīgās aktivitātēs, grupas videi jābūt klusai un mierīgai. Skaļums un ātrs runas temps bērnos rada spriedzi, bērni paši kļūst skaļāki, saspringtāki un steidzīgāki.
3. Speciāli organizētām aktivitātēm runas attīstības sekmēšanai būs maza nozīme, ja izpaliks dabiska runas saskarsme ar bērniem ikdienā (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009). Bērniem šajā vecumā ļoti patīk dalīties ar saviem pieredzes stāstiem, interesanti un aizraujoši šķiet arī pedagoga stāstījumi. Klausoties šādus stāstījumus bērni dzird stāstījumu veidošanos, to plūdumu un teikumu veidošanos konstrukcijas. Šāda pieredze bērniem vēlāk pašiem noderēs savu stāstījumu veidošanā. Kā jau iepriekš minēts bērns savā valodā kopē pieaugušos.
4. Skolotāja prasme integrēt runas attīstības uzdevumus dažādās aktivitātēs un dienas momentos (Freiberģa, Dzintere, Augstkalne, 2009). Mūsdienu skolotājam jābūt ļoti gudram un arī ikdienā ir jāaskata iespējas, kad iespējams pielietot stāstītprasmes pilnveidošanas uzdevumus, lai bērniem tas būtu saistoši un nenogurdinātu tos.

Ne mazāk svarīga ir lietu vide grupā, kas izraisa sarunas, paplašina un aktivizē vārdu krājumu, ierosina dažāda veida rotaļas un inscenējumus. Ļoti bieži valodas centriņā tiek

izmantoti attēli. Atlasot attēlus un to sērijas, jārēķinās vispirms ar bērnu interesēm, tikai tad ar to, cik šis attēls atbilst tēmas saturam. Mapes ar dažādiem gadalaiku attēliem vai attēliem, kuru sižets neierosina iztēli, kā arī attēli, kas rotā grupas sienas, un cits materiāls, kas netiek izpētīts kopā ar pieaugušo, runas attīstību neveicina (Freiberga, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Katrs grupas telpā izvietotais metodiskais materiāls, spēle, attēls skolotājam kopīgi ar bērniem jāpārrunā. Skolotājam jāizstāsta bērniem šo lietu pielietošanas veidi, lai bērni bērni tās var pilnvērtīgi izmantot. Laika gaitā bērni paši radīs jaunus veidus un pielietojumus dažādiem metodiskajiem materiāliem un spēlēm, izdomājot savus izmantošanas veidus, no kuriem skolotājs bieži var mācīties un labāk izprast bērnus.

Meklējot citus nosacījumus, kas labvēlīgi ietekmē vārdu krājuma apguvi, jāņem vērā atziņas par informācijas uztveres dažādiem veidiem. Cilvēki informāciju uztver dažādi – vieniem vairāk dominē dzirde (audiāli), citiem – redze (vizuāli), kustības vai emocijas, tauste, oža, garša (kinestēziķi), tāpēc arī paņēmienu jaunas informācijas uztverei un tā apzīmēšanai ar vārdu var būt dažādi. Jo daudzveidīgāk tas notiks, jo bagātāka būs vārda subjektīvā jēga. Tas nozīmē, ka videi jābūt multisensorai un jāiedarbojas uz bērna uztveri kā vienotam veselumam (Freiberga, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Autore secina, ka bērība ir ļoti svarīgs posms bērna attīstībā. Šajā vecumā bērnam veidojas attieksme pret sevi, citiem, darbu, dabu, veidojas cilvēka dzīves stils, notiek viņa personības identificēšanās. Bērns valodu šajā posmā apgūst atdarināšanas ceļā, tāpēc ir ļoti svarīgi kā runā cilvēki apkārt bērnam. Īpaši liela nozīme ir pieaugušo valodai, tāpēc, ikdienā, saskarsmē ar bērniem ir īpaši jāpiedomā pie savas valodas kultūras un izrunas.

1.3. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības raksturojums saistībā ar pētāmo problēmu

Interesanti, ka bērna attīstības nozīmīgākais posms ir attīstība līdz 7 gadu vecumam, tas nozīmē - visas pirmsskolas laikā. Puškarevs raksta, ka bērns ir personība, kura nepārtraukti turpina attīstīties, tā personības attīstība notiek apmierinot savas vajadzības (Puškarevs, Golubeva 1999).

Pirmsskolas periodā bērns kļūst izturīgāks pret fiziskām slodzēm, kustības kļūst precīzākas un drošākas. Tajā pašā laikā turpinās atsevišķu orgānu un sistēmu attīstība. Ieejot ceturtajā dzīves gadā, strauji pilnveidojas bērna valoda. Ir noslēdzies agrīnās bērības posms, un bērns, tikko pārdzīvojis savu trīs gadu attīstības krīzi, ir ļoti aktīvs. Sāk veidoties iekšējās runas shēmas, pirmās domāšanas operācijas, spēja salīdzināt, ievērot atšķirīgo un līdzīgo. Sāk

darboties iztēle. Sākas bērna virzīšanās no tiešās darbīgās uztveres uz verbāli abstraktās domāšanas sākumiem (Golubina, 2007).

Bērna domāšanas attīstība ir saistīta ar cēloņu un seku sakarību atklāšanu starp lietām un to norisēm. Jau 4 gadu vecumā bērni atklāj, ka parādību cēloņi var slēpties lietu īpašībās, piemēram, „galdiņš apgāzās, jo tam bija tikai 2 kājas” (Svence, 1999).

Četrgadīga bērna attīstības sensitīvie likumi nosaka, ka šajā posmā viņam vislabāk padodas valodas un tikumisko normu apguve, jo iepriekšējā attīstības posmā tam izveidojušies nepieciešamie priekšnosacījumi organizētas uzvedības ieadzināšanai. Jāveido bērna morālā stāja, tikumiskā apziņa, sniedzot izpratni par darba tikumu, taisnīgumu, godīgumu, iejūtību, labestību, atsaucību, līdzjūtību un citām morālām vērtībām. No četrus gadu vecuma jāsāk mērķtiecīgi veidot pamatus bērna gribas attīstīšanai un tikumībai (Golubina, 2007).

Pirmsskolas vecumā bērni ir jūtīgāki pret kritiku un aizrādījumiem, nekā tas bija iepriekšējā periodā. Šajā vecumā pieaug arī vienaudžu dotā vērtējuma nozīme, kas arvien pieaug un kļūst visnozīmīgākais pusaudzū vecumā. Ir pamats apgalvot, ka pirmsskolas vecumā par galveno saskarsmes motivācijas pamatu kļūst bērnu vajadzība gūt vērtējumu un vajadzība apstiprināt savu nozīmīgumu pieaugušo un – vecākajā periodā – vienaudžu acīs (Svence, 1999).

4 – 5 gadu vecumā uzvedība vēl ir ļoti pretrunīga, tāpēc nopietna uzmanība jāveltī organizētas uzvedības nosacījumu un prasību ieadzināšanai. Bērna ietiepība un vēlme būt patstāvīgam ir liela, bet nav vēl pilnīgas izpratnes par cēloņiem un sekām. Bērns šajā vecumā ir ļoti viegli ietekmējams, viņu vada izziņas vēlme (Golubina, 2007).

G. Svence raksta par problemātisko uzvedību, to iedalot 4 sadaļās:

- Agresivitāte – sišana, košana, grūstīšanās au. tml.;
- Bailes un nemiers – bērni var baidīties no briesmoņiem, svešiniekiem, kukaiņiem, dzīvniekiem un „bubuļiem”;
- Brāļu un māsu sāncensība – saasinās cīņa par savu vietu ģimenē;
- Nervozi ieradumi – nagu graušana, īkšķa sūkāšana, matu virpināšana, masturbācija, šūpošanās u.c. (Svence, 1999).

Kad pirmsskolas vecuma bērnam paliek pieci gadi, viņa dzīvē iestājas ievērojamas pārmaiņas. Praktiski it kā jau ir noslēdzies skaņu apguves periods. Bērns ir daļēji apguvis gramatiski pareizu runu. Šis ir īpašs posms pirmsskolas vecuma bērna dzīvē, sākas intensīva bērna sagatavošana skolas gaitām. Visa pedagoģiskā darbība jāvirza tā, lai bērnu sagatavotu skolai kā praktiski, tā arī psiholoģiski. Iepriekšējā perioda psihes jaunveidojumi turpina savu darbību, pilnveidojas uzskatāmi tēlainā domāšana, virzoties uz verbāli loģisko domāšanu.

Notiek iekšējo motīvu pārkārtošanās, kas nes līdzīgu interesi par jaunām zināšanām. Tā, savukārt, pārtop par bērna darbības patstāvīgu motīvu, kā arī ietekmē un virza viņa uzvedību, kaut arī tā joprojām ir pretrunu pilna (Golubina, 2007).

Lai bērni apgūtu un nostiprinātu zināšanas, prasmes un iemaņas, nepieciešami vairākkārtēji paskaidrojumi un vingrināšanās. Šādi vingrinājumi labākos rezultātus iegūst, ja tie ietverti bērniem interesantās un saistošās formās, kas saistītas ar darbību (Kalniņa, Skrube, 1983).

Bērniem vidējā pirmsskolas vecumā strauji pieaug vārdu krājums, taču savā runā bērns vēl plaši to neizmanto. Nereti vērojams arī nepareizs vārdu lietojums. Dažkārt bērniem ir grūti atrast vispārīnākos vārdus un tādus vārdus, kas apzīmē priekšmeta īpašību. Dažādās rotaļu situācijās bērni nostiprina sadzīves vārdu krājumu, atrod priekšmetu līdzību un atšķirību, mācās priekšmetus klasificēt pa grupām (Kalniņa, Skrube, 1983).

Kritiska attieksme pret sevi kā darītāju bērnam veidojas ap 5-6 gadu vecumu, kad viņš savu darbību un tās rezultātus sāk saistīt ar sevi, savām personīgajām īpašībām un darbības motīviem. Tas ir brīdis, kad sevis pozitīva novērtēšana bērnam kļūst par normu. Šajā vecumposmā bērnam ir liela nepieciešamība pēc viņa darbības pozitīva vērtējuma, kas veido motivāciju un stimulē vēlmi darboties. Joprojām pēc iespējas plašākas dažāda veida darbošanās iespējas ir bērna attīstību noteicošs faktors (Golubina, 2007).

Vidējā pirmsskolas vecuma bērniem viņu lielās emocionalitātes dēļ grūti apvaldīt sevi, saskaņot rotaļās savas darbības ar biedru darbībām, tāpēc jāizraugās bērniem tādas didaktiskās rotaļas un spēles, kurās visi bērni, kas piedalās rotaļā vai spēlē, darbojas vienlaikus (Kalniņa, Skrube, 1983).

Tieši šajā attīstības posmā jāpastiprina un jāpilnveido bērna tikumiskā audzināšana, jāveido bērna morālā stāja – izpratne par darba tikumu, godīgumu, labestību, draudzīgumu, taisnīgumu, smalkjūtību, empātiju un citām pozitīvām īpašībām, kam jāklūst par personības rakstura pamatu. Šo īpašību kopums radīs bāzi arī pašvērtējuma spējai (Golubina, 2007).

Lai pašvērtējuma spēja varētu attīstīties, ir svarīgi, lai bērna vecāki un viņa skolotāji rosinātu izvērtēt padarīto, salīdzinot to ar citu veikumu vai kādu piemērotu etalonu, un nenoniecīnātu bērna veikumu. Pašvērtējuma spējas nerodas uzreiz no pirmā paskaidrojuma, tas attīstās pakāpeniski (Golubina, 2007).

Šajā vecumposmā joprojām galvenā darbība ir dažādas rotaļas un rotaļspēles. Bērni bieži organizē tās didaktiskās rotaļas un spēles, kuras viņi spēlēja jaunākajā grupā un kuru struktūru labi zina. Šādā gadījumā spēles un rotaļas jāpadara sarežģītākas. Grūtību pārvarēšana, izpildot sarežģītākus noteikumus, mobilizē bērnus un pozitīvi ietekmē bērnu attīstību (Kalniņa, Skrube, 1983).

Rotaļas, līdzdalība dažāda rakstura sporta spēlēs un sacensībās, kuru rezultāti tiek apspriesti un pārrunāti ar bērniem, pakāpeniski attīsta un nostiprina bērna pašvērtējuma prasmi, bez kuras nav iedomājama viņa personības pamatu pozitīva veidošanās un tālākās attīstības pozitīva virzība (Golubina, 2007).

Lomu un sižeta rotaļās bērni sākumā tikai atdarina pieaugušos vai kādu filmu un grāmatu varoņu darbību. Vēlāk bērni sāk sevi identificēt tikai ar kādām noteiktām lomām, tad iesaistās grupā un jau spēj sekot līdzī citu un savai darbībai, ievērojot spēles noteikumus. Psihologi apgalvo, ka pēc tā, vai bērni spēj sekot līdzī spēles noteikumiem, tos izpildīt, paši regulējot savu darbību, var noteikt, vai bērns varēs adaptēties skolā, adaptēties dzīvei sabiedrībā (Svence, 1999).

Branks raksta, neirologs Džons Gīks (John Geake) ir identificējis vairākus faktorus saistītus ar smadzeņu attīstību, kas veicina runas un valodas attīstību. Viņa pētījums apstiprina, ka, kamēr visas smadzenes iesaistās runas un valodas attīstības procesā, katra puslode atbild par noteiktām darbībām, kas saistītas ar šo procesu: par gramatiku un runu ir atbildīga kreisā puslode, bet par kustībām, jūtām un vārdiem - atbildīga labā puslode. Zēniem bieži piemīt lēnāka runas un valodas attīstība saistībā ar testosteronu ietekmi uz kreisās puslodes smadzenēm. Tas bieži izraisa izklaidību un nemieru, rezultātā zēni pievērš mazāku uzmanību komunikācijai, kamēr meitenes sāk runāt ātrāk un socializējas vairāk (Banks, 2013).

4 gadu vecumā bērns jau dara vai mācās:

- zina vienu vai vairākas krāsas un dažus kontrastējošus jēdzienus kā „garāks” un „lielāks”;
- bērns jau māk nosaukt pamatemocijas kā „priecīgs”, „bēdīgs”, „dusmīgs” un „pārsteigts”;
- bērns jau mācēs paskaidrot, kāpēc viņš vēlas priekšmetu no cita bērna, piemēram, „Vai es varu dabūt zaļo zīmuli? Es gribu izkrāsot zāli”;
- bērns sāk izmantot valodu lomu spēlēs. Piemēram, viņš var tēlot tēti un imitēt tēta toni un vārdus, protams, bērns var radīt arī iedomātus tēlus;
- šajā vecumā bērns sāk mācīties un lietot vairāk:
- saikļu vārdus – piemēram, „kad”, „bet” utt.;
- vārdus, kas paskaidro sarežģītas emocijas – piemēram, „apmulsis”, „nomākts”, „sajūsmināts”;
- vārdus, kas paskaidro lietas, kas norisinās bērna prātā – piemēram, „es nezinu”, „atceros”;

- vārdus, kas paskaidro, kur atrodas lietas – piemēram, „starp”, „virs”, „zem”, „augšā”;
- tāpat bērns mācās arvien jaunus īpašības vārdus, kas ļauj paskaidrot lietas daudz labāk – piemēram, „tukšs”, „smieklīgs”. Kopumā pirmsskolas vecuma bērni saprot vairāk vārdus nekā paši tos pielieto;
- kā daļa no valodas attīstības šajā vecumā bērna valodā pieaugs sarežģīto teikumu lietojums, tos veidojot savienojot kopā īsus teikumus;
- 4 ar pus gados gandrīz katru bērna teikto vārdu var saprast svešinieks;
- vēl joprojām var būt grūtības ar dažu runas skaņu;
- dažreiz tiek nepareizi izrunāti sarežģītāki vārdi;
- bērns turpinās uzlabot savu stāstu stāstīšanu, lai gan iespējams dažreiz sniegs nepietiekami vai pārlietu daudz informācijas. Grūtības vēl var sagādāt stāstīšana pareizā secībā. Stāsta beigas var būt ļoti pēkšņas vai bezjēdzīgas;
- bērns iegūst vairāk atzinības no citiem cilvēkiem, tādēļ stāstītajam var tikt pievienota noderīgāka pamatinformācija;
- bērnam pilnveidojas prasme sarunāties cilvēku grupā. Viņš sāks runāt pareizā balss skaļumā atkarībā no situācijas. Viņš kādu lūgumu pateiks pieklājīgāk izmantojot vārdus „var”, „būtu”, „varētu”. Viņa lūgumi var būt mazāk tieši. Piemēram, viņš var teikt, „Tas gardi smaržo!”, kad viņš kaut ko grib;
- bērns sāk lietot valodu, lai ķircinātu vai stāstītu jokus (Raising Children Network (Australia) Limited b, 2016).
- seko instrukcijām, kas ietver 3 vai vairāk soļus – „vispirms paņem papīru, tad uzzīmē zīmējumu, pēc tam to iedod mammai”;
- izmanto pieaugušo gramatiku;
- stāsta stāstus ar sākumu, vidu un beigām;
- runā, lai atrisinātu problēmas ar pieaugušajiem vai citiem bērniem;
- demonstrē arvien sarežģītāku tēlaino rotaļāšanos;
- viņu saprot gandrīz visi svešinieki, visu laiku;
- ir spējīgs izdomāt vienkāršas rīmes – „pele-mele”;
- savieno dažus burtus ar to skaņām – burts T saka „Tū” (Queen’s Printer for Ontario, 2016);
- runā pilnos teikumus;
- pareizi nosauc pazīstamās krāsas;
- saprot vienādā un dažādā ideju;
- izliekas un fantazē vēl kreatīvāk;

- atceras stāsta daļas;
- labāk saprot laiku (piemēram, rīts, pēcpusdiena, nakts);
- māk skaitīt;
- māk saskaitīt 10 vai vairāk priekšmetus;
- runā skaidri, izmantojot kompleksus teikumus;
- pareizi nosauc vismaz 4 krāsas un 3 formas;
- atšķir dažus burtus un iespējams māk uzrakstīt savu vārdu;
- veicina uzmanības noturību (WebMD, LLC, 2016).

5 gadu vecumā bērns jau dara vai mācās:

- bērns izmanto dažādus teikuma veidus. Piemēram, viņš var pateikt divējādi „suns dzinās pakaļ kaķim” un „kaķis tika dzenāts”, kas nozīmē vienu un to pašu. Tāpat bērns izmanto garus teikumus, kas ir pat 9 vārdu gari;
- bērns zina dažādas vārdu galotnes. Piemēram, bērns sāk lietot galotni „-āks” vārdu galā, piemēram, liels – lielāks, laimīgs – laimīgāks;
- tāpat tiek vairāk attīstīta spēja runāt par lietām, kas ir notikušas pagātnē un notiks nākotnē, nevis tikai par lietām, kas notiek dotajā brīdī;
- bērns saprot un lieto vārdus, kas paskaidro, kad lietas notiek, kā „pirms”, „pēc”, „nākamnedēļ”. Tomēr var būt grūtības saprast sarežģītākus idejas, kā, piemēram, „tajā pašā laikā”;
- bērns sāk saprast dažādus izteicienus (Raising Children Network (Australia) Limited c, 2016);
- seko grupas virzienam – „visi puīši paņem rotaļlietu”;
- saprot norādījumus, iesaistot „ja...tad” – „ja esi uzvilcis botes, tad skrien uz sporta zāli”;
- detalizēti apraksta pagātnes, tagadnes un nākotnes notikumus;
- cenšas iepriecināt draugus;
- izmanto gandrīz visas savas valodas skaņas ar dažām vai nevienu kļūdu;
- zina visus alfabēta burtus (Queen’s Printer for Ontario, 2016).

Autore secina, ka bērna valodas attīstības veicināšana ir svarīga jau kopš agras bērnības, taču vidējais vecumposms ir tas brīdis, kad bērns jau var brīvi komunicēt pat ar svešinieku - tas sapratīs bērnu, tas nozīmē – bērņā ir noslēdzies skaņu apguves periods. Šis ir nozīmīgs laiks, kad paplašināt bērna valodu un runu ar jauniem vārdiem, lai bērns var daudzveidīgāk izteikties un diskutēt.

1.4. Dialogrunas raksturojums vidējā pirmsskolas vecumā

Runa ir valodas lietošanas process, ko bērns apgūst pakāpeniski. Kad izrunāti jau pirmie vārdi, bērni runu apgūst īpaši ātri. Runa attīstās no pašiem primitīvākajiem izteicieniem līdz prasmei apzināti izteikt savu domu (Svence,1999).

- 1 gads – parādās pirmie apzinātie vārdi;
- 2 – 2.5 gadi – runa papildinās ar garākiem izteicieniem;
- 3 gadi – runu veido teikumi, bērni sarunājas, bet ne vienmēr atbild;
- 4 gadi – veido nelielus teikumus, dialogus, atbild uz jautājumiem (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014).

Viens no būtiskākajiem elementiem valodas apgūvē ir prasme veidot dialogrunu. Ikdienā dialogrunu visbiežāk mēs apzīmējam ar vārdu „saruna” (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014).

Vidējā pirmsskolas vecumā bērna runas attīstība pāriet jaunā kvalitātē. Strauji pieaug vārdu krājums – no 230, 300 līdz 2000, 4000 vārdiem. Notiek intensīva runas gramatisko formu apguve, jaunu abstraktu jēdzienu apgūšana. Runa attīstās no egocentriskās uz dialogrunu, konteksta runu - bērns mācās izprast cita cilvēka domas un runas iekšējo loģiku (Svence, 1998).

Humanitāro zinātņu enciklopēdija dialogrunu skaidro kā dialoga formā veidotu runu, kurai raksturīgi īsi izteikumi; vienkāršu nepilna sastāva teikumu dažādība; atkāpes no normatīvām sintaktiskām konstrukcijām, plašs neverbālo līdzekļu lietojums (mīmika, žesti, liela loma intonācijai u. tml.) (Skujiņa, Bušs, Joma, Kalnača, Lokmane, Markus, Pūtele, Skujiņa, Timuška, Veisbergs 2007) un **dialogu** kā divu vai vairāku personu sarunu, tā ir runas forma, kurā katrs izteikums ir tieši adresēts sarunas biedram. Dialoga attēlojums rakstos ir tiešā runa vai nu ar piebildēm, vai bez tām (Skujiņa, Bušs, Joma, Kalnača, Lokmane, Markus, Pūtele, Skujiņa, Timuška, Veisbergs 2007).

Ļoti līdzīgi dialogrunu un dialogu skaidro arī lingvistikas terminu skaidrojošā vārdnīca **dialogruna** - runas forma divu vai vairāku personu sarunā; šādas sarunas atveidojums literārā darbā. **Dialogruna** ir spontāna, tai raksturīgas atkāpes no normatīvajiem valodas likumiem, plašs neverbālo saziņas līdzekļu lietojums, runas situācijai atbilstoša valodas līdzekļu izvēle un specifiska runas uzvedība (Skujiņa, Anspoka, Kalnbērziņa, Šalme, 2011) un dialogs - divu vai vairāku personu saruna; šādas sarunas formā veidots teksts. Plašākā nozīmē – cilvēku saskarsme, saziņa, kontakti, informācijas apmaiņa. Valodas mācībā dialogu izmanto galvenokārt mutvārdu runas apguvei, uzmanību īpaši pievēršot runas darbības specifikai, runas uzvedībai, runas un runātāja kultūrai. Mācību procesā apgūst gan autentiskus, gan

mākslīgi modelētus dialogus, kuros valodas struktūra un vārdu izvēle tiek piemērota valodas apguvēja valodas prasmes līmenim. Mūsdienās aizvien lielāku popularitāti iegūst rakstveida sarunas, svešvalodas apguvei izmantojot sociālās saziņas vietnes elektroniskajos saziņas līdzekļos (Skujiņa, Anspoka, Kalnbērziņa, Šalme, 2011).

Pirmsskolā par dialogrunas aizsākumu ir uzskatāmas elementāras sarunas, kad bērns atbild uz vienkāršiem jautājumiem: Kas tas ir? Kāds tas ir? Kur tas ir? Šiem dialogiem ir samākslots raksturs, jo tajos nav nekāda saziņas uzdevuma, bet iesākumā nevar iztikt bez šādām sarunām (Celitāne, 2007). Šie ir dialogi, kuros bērni ar pieaugušo runā laikā, kad bērns ir sācis apgūt un izrunāt pirmos vārdus.

Bērns saistītu runu apgūst vienkāršos dialogos - parasti tajos trūkst radošuma. Valodas apguves sākumā bērns atdarina paraugu, iemācās replikas. Gan nodarbību laikā, gan ikdienā notiek komunikācija – bērns un pieaugušais, vai bērns un bērns sarunājas, bērns atbild uz jautājumiem vispirms ar vienu vārdu, pēc tam ar frāzi un visbeidzot ar vienkāršiem teikumiem. Bērns mācās jautāt, iesaistās dialogos (Ceritāne, 2007).

Bērnim, iekļaujoties sarunās, attīstās viņa dialogruna – prasme vārdiski jautājumos un atbildēs noformulēt savas vajadzības, domas, kā arī pilnveidojas komunikatīvās prasmes – rast kontaktu ar partneri. Tas nozīmē, ka dialogs ir bērns sarunvalodas dabiskākā forma, kur nepieciešama arī partnera sapratne – saprašana un saprašanās, radot kopīgu valodu (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014).

Dialogs ļauj bērnam izteikt savas domas skaļi un apspriest tās ar citiem. Tas ir process, kurā bērns mācās domāt un spriest, sarunāties ar līdzcilvēkiem, uzklaut citus. Augsts savstarpējās sapratnes līmenis dod plašas iespējas veidot pozitīvas attiecības starp cilvēkiem: indivīds ir gatavs veidot dialogu, atvērts dažādiem uzskatiem, ievēro kultūras normas (Stangaine, 2015).

Dialogrunas pamatā ir ne tikai vārdu un teikumu secība, bet arī domu secība, kas izteikta vārdos un pareizi veidotos teikumos, replikās. Dialogā ar dialogrunas palīdzību bērns īsteno vairākus uzdevumus:

- iegūst informāciju, sekmējot aktīvu pozīciju;
- veido partnera attiecības (sarunājoties, sadarbojoties, izrādot cieņu un uzmanību);
- ietekmē partnera un savu runas uzvedību, modelējot savu ainu (Stangaine, 2015).

Pirmsskolas izglītības iestādē pedagogam ir jācenšas attīstīt bērniem ne tikai prasmi vienkārši sazināties vienam ar otru, bet arī sekmēt dialogrunu un prasmi efektīvi komunicēt. Svarīgi, lai, dodoties uz skolu, bērni mācētu izmantot runas prasmi saskarsmē, viegli veidotu kontaktus ar apkārtējiem cilvēkiem, mācētu komunicēt dažādās situācijās, būtu noskaņoti uz

konstruktīvu dialogu, spētu lietderīgi sadarboties ar komunikācijas partneriem (Stangaine, 2015).

Spēja runāt ir atkarīga arī no spējas klausīties. Saikne starp klausīšanos un runāšanu pastiprināti ietekmē runas kultūru. Novērojot bērnu runas iemaņas, mēs varam pamanīt, ka starp valodu, kuru bērns uztver, un runu, kuru viņš pats izmanto, pastāv cieša saikne. Piemēram, bērns, dzirdot vecāku un citu pieaugušo sarunas, piesavinās viņu runas stilu, kas visspilgtāk izpaužas viņu savstarpējās sarunās, rotaļās, izpildot konkrētas lomas – tēva, mātes, pārdevēja, šofera u.c. (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014).

Dialogā bērna žesti un mīmika dažkārt var aizstāt vārdisko repliku, tādēļ sarunu biedriem ieteicams skatīties vienam uz otru. Pretējā gadījumā var zaudēt saikni ar dialoga biedru (Dzintere, Stangaine, Augstkalne, 2014).

Autore secina, ka runa ir valodas lietošanas process, kas attīstās no vienkāršiem izteicieniem līdz prasmei apzināti un mērķtiecīgi izteikties. Būtisks valodas elements ir apgūt prasmi veidot dialogrunu. Dialogrunas aizsākumi novērojami pirmsskolā kā atbildes uz vienkāršiem jautājumiem. Svarīgi, lai laikam ejot bērnam attīstītos dialogrunas prasme, jo ar dialogrunas palīdzību bērns var izteikt savas vajadzības, domas un pilnveidojas komunikācijas prasmes.

1.5. Rotaļu raksturojums zinātniskajā literatūrā

Intelektuālo, kognitīvo psihes procesu attīstība šajā vecumā ir saistīta ar galveno darbības veidu – **rotaļu darbību**. Psihologi atzīst, ka tieši rotaļas un spēles ir viens no galvenajiem attīstības virzītājiem. Lielāko laika daļu bērni 3 - 7 gadu vecumā pavada rotaļās. Tās attīstās no manipulācijām ar priekšmetiem (rotaļlietām) līdz lomu un sižeta rotaļām. Par augstāku pakāpi rotaļu apgūvē uzskata bērna spējas ievērot, pašam kontrolēt rotaļu norises noteikumus, jo tas nozīmē, ka bērns jau spēj ar gribu kontrolēt savu uzvedību. Paškontroles iemaņas apgūst rotaļās un spēlēs, vēlāk tās pāries arī uz ikdienas situācijām (Svence, 1998).

Rotaļa ir bērnības valoda. Bērns tādā veidā mācās komunicēt ar saviem vienaudžiem un vecākiem, vingrinās nopietnai nākotnes darbībai, pauž savu tieksmi, vēlmes un vērtības. Vienlaicīgi tā ir bērna humāno jūtu, domāšanas un jaunrades skola (Stangaine, 2015).

Dodot iespēju bērnam rotaļāties, mēs dodam iespēju arī normālai psihes attīstībai, jo tieši rotaļa ir vadošā darbība pirmsskolas vecumā. Ja mēs vērotu bērnu rotaļas, to, kā viņi iesaistās spēlē, tad noteikti pamanītu, ka bērni ļoti stingri izvirza noteikumus, kuri jāpilda

atbilstoši savai lomai un strikti jāievēro. Viņi ļoti asi reaģē, ja kāds no bērniem spēlē savu lomu neatbilstoši viņu priekšstatiem („Tu nepareizi dari, mammas tā nedara...”). Bērni katrā darbībā, kuru izspēlē, ieliek kādu jēgu un uzdevumus, kas savukārt veicina motivācijas un vajadzības sfēru. Agrīnā vecumposmā (ap trim gadiem) bērna saskarsmē vēl ir vērojams egocentrisms, bet pirmsskolas vecumā rotaļa palīdz pārvarēt šo egocentrismu, palīdz regulēt savas emocijas, kā arī veidojas daudzi citi darbības veidi, piemēram, zīmēšana, konstruēšana, kas arī liek pamatus mācīšanās darbībai (Plaude, 2009).

Lomu un sižeta rotaļās bērni sākumā tikai atdarina pieaugušo darbības vai kādu filmu un grāmatu varoņu darbību. Vēlāk bērni jau sāk sevi identificēt tikai ar kādām noteiktām lomām, tad iesaistās grupā un jau spēj sekot līdz citu un savai uzvedībai, ievērojot spēles noteikumus. Psihologi apgalvo, ka pēc tā, vai bērns spēj sekot līdz spēles noteikumiem, tos izpildīt, pats regulējot savu uzvedību, var noteikt, vai viņš varēs adaptēties skolā, adaptēties dzīvei sabiedrībā (Svence, 1998). No tā mēs varam secināt, cik ļoti nozīmīga ir lomu un sižeta rotaļu darbība bērna ikdienā. Ja bērns pats neveido šādas aktivitātes, tad šajā brīdī ir jāpieslēdzas pieaugušajam, kurš nodrošina bērnam saistošu vidi un apstākļus, lai šādas rotaļas bērns uzsāktu.

Psihoanalītiķi uzskata, ka ar rotaļām bērni pauž savas personības iezīmes un zemapziņas darbības. Savus iekšējos konfliktus bērni arī risina ar lomu un sižeta rotaļu palīdzību, piemēram, bērns spēlējas ar lelli, ja viņš to apmīlo, rūpējas par to, iespējams, ka viņš atspoguļo savas vajadzības pēc mīlestības un glāstiem. Savukārt, ja bērns, spēlējoties ar lelli, to nemitīgi soda, tas var liecināt par kādām sociālās adaptācijas problēmām, agresivitāti (Svence, 1998). Taču, ne vienmēr tas liecina par problēmām vai kā trūkumu, bieži lomu rotaļu un sižeta rotaļās bērns atspoguļo mājās redzēto.

Tos bērnus, kuri neiesaistās rotaļās un nespēj sekot līdz spēles noteikumiem, psihologi iedala divās grupās:

1. grupa – bērni, kurus var nosaukt par kautrīgajiem, un tāpēc viņiem ir saskarsmes problēmas,
2. grupa – bērni, kurus var nosaukt par agresīvajiem, egocentriskajiem bērniem.

Pirmajiem saskarsmes grūtības saistās ar to, ka viņi baidās no citiem bērniem, neiesaistās rotaļās. Otrajiem ar to, ka viņi ir agresīvi, visu darbību centrē tikai uz sevi, nerēķinās ar citiem, spēles noteikumus vēlas izmainīt pēc saviem uzskatiem (Svence, 1998).

Ikdienā bērni un pieaugušie bieži lieto vārdus – rotaļa un spēle. Bieži šie vārdi tiek jaukti, jo cilvēki nezina to pareizus skaidrojumus. Psiholoģijas vārdnīcā vārds **rotaļa** tiek definēts kā aktivitāte, kas sniedz gandarījumu neatkarīgi no rezultāta, nenopietna un nemērķtiecīga darbības, taču **spēle** tiek definēta kā rotaļa ar noteikumiem, kur ir savs sižets un

galvenais īpatsvars pieder sociālai mijiedarbībai. Viena no svarīgākajām spēles īpatnībām ir apzināta zināmu sociālo modeļu imitācija (Breslava, 1999).

Spēlēm izdala četras funkcijas:

1. Kognitīvās funkcijas:

1.1. apmācošā funkcija;

1.2. attīstošā funkcija – spēles laikā, darbībā attīstās uztvere, iztēle, atmiņa, emocijas, domāšana, dialogruna u.c.

ietver prāta un izziņas, kā arī intelekta sfēru;

2. Sociālās funkcijas:

2.1. saskarsmes funkcija – rodas jauni vai attīstās savstarpējo attieksmju sakari;

2.2. komunikatīvā funkcijas – spēļu laikā jāmacās sadarboties komandā, tiek pārbaudīti savstarpējo attiecību modeļi.

rodas savstarpējo attieksmju sakari;

3. Darbības funkcija:

3.1. darbības funkcija attīsta un veido interesi, virza uz apzināšanu, mācīšanos;

3.2. darbojas imitācijas funkcija, kura māca un sekmē atdarināšanas spēju, kam ir pietiekami liela nozīme cilvēka dzīvē imitējot;

3.3. darbojas radošā funkcija – pieprasa darbošanos, veido jaunrades spēju. Nostiprina patstāvību, jo lēmumi spēles gaitā jāpieņem pašam un nekavējoties;

3.4. darbojas kompensējošā funkcija – spēles laikā zināšanu trūkumu var kompensēt ar ātru reakciju vai veiklību. Bērnam ārpus spēles dzīvē dota maza rīcības brīvība, viņš ir ierobežots savā darbībā dažādu apstākļu dēļ. Spēlē viņš to var kompensēt aktīvi, brīvi, bez ierobežojumiem, ar savu izdomu, var darboties uzņemoties jebkuru lomu bez īpašiem ierobežojumiem;

3.5. darbojas salīdzinošā funkcija – bērns var salīdzināt sevi ar citiem, nemanot, neuzspiestā veidā, pats ar savu apziņu. Rodas izpratne par savu kļūdu labošanas vai novēršanas iespēju. Šī funkcija darbojas kā pašvērtējuma veidotāja.

nosaka motivāciju, kāpēc cilvēks darbojas;

4. Rekreatīvā funkcija – spēles laikā cilvēks atbrīvojas no ikdienas pierastās spriedzes, atslābinās. Spēles emocionālā, fiziskā un garīgā spriedze pārsvarā rada pozitīvas emocijas, spēle sniedz relaksāciju, zūd visas iepriekšējās negācijas, tās nomaina pozitīvas emocijas. Izjūtu izmaiņa sniedz garīgu atpūtu (Kāposta, 1993).

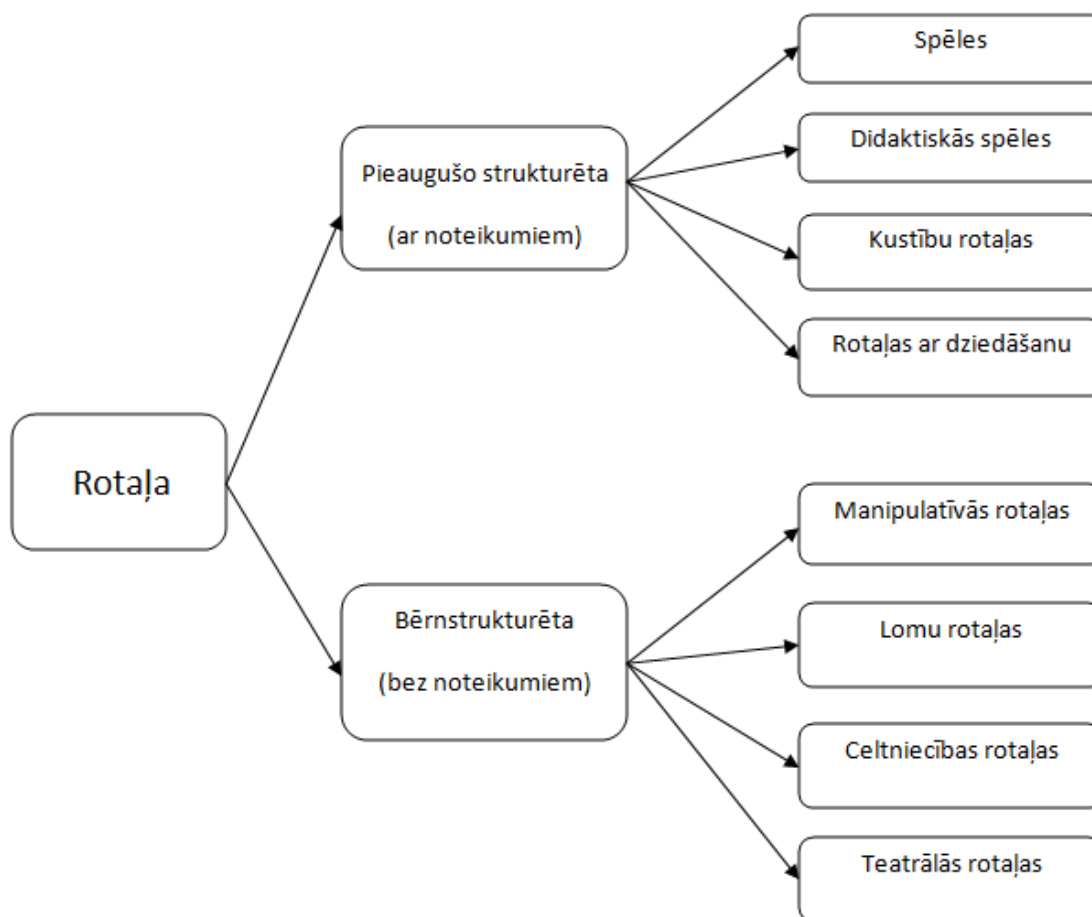
Pamatuzdevums vidējā pirmsskolas vecuma bērnu rotaļnodabībās, didaktisko rotaļu un spēļu laikā ir runas un valodas attīstīšana, bērns ir sācis sadarboties ar citiem bērniem un mācās ievērot dažādus noteikumus:

1. Rotaļās jāiekļauj elementi, kas ļauj izlādēt enerģiju (pedagoga kontrole);
2. jāparedz elementi, kas vingrina pacietību, pieprasa striktu noteikumu ievērošanu, attīsta savaldību un rīcības paškontroles spēju veidošanos;
3. jāturpina attīstīt valodu, darbības vārdu, īpašības vārdus, salīdzināmo pakāpju izmantošanu runā, dialogrunu;
4. jāturpina veidot gramatiski pareizu runu un attīstīt stāstītprasmi pēc izvēles;
5. jāiekļauj elementi, kas vērsti uz izvēles attīstību (paša sacerēts stāsts, pasaka un zīmējums pēc iztēles);
6. jāveido apjēga par gadalaikiem un gada rituma izpratne;
7. rotaļās un spēlēs jāiekļauj darbības elementi, kas sekmē skaitļošanu un veido loģisko domāšanu (Golubina, 2007).

Dziļāku izpratni par vārdu „rotaļa” un „spēle” lietojumu sniedz dažādie rotaļu klasifikācijas veidi. Rotaļu klasifikācijā ir dažādas pieejas, kas norāda uz rotaļas daudzveidīgajām funkcijām. Zinātnieki visbiežāk rotaļas grupē saistībā ar pētāmo problēmu, praktiķi – ar rotaļas audzinošo nozīmi. Pat neprofesionāļi pamana, cik dažādas ir rotaļas pēc sava satura, pēc bērnu patstāvības līmeņa, organizācijas formām, rotaļu materiāliem. Pedagoģijā daudzkārt ir mēģināts izpētīt un aprakstīt katru no bērnu rotaļu veidiem un, ņemot vērā bērnu attīstības likumsakarības, izveidot bērnu rotaļu klasifikatoru (Stangaine, 2015).

I. Stangaine analizējot H. Švarcmani norāda, ka rotaļas var iedalīt 2 lielās grupās – pieaugušo strukturētajās rotaļās (rotaļas ar noteikumiem) un bērnstrukturētajās rotaļās (rotaļas bez noteikumiem) (Stangaine, 2015).

Uzskatāmi tas atspoguļots 1. attēlā.

1. attēls. Rotaļu iedalījums (Stangaine, 2015).

Rotaļa – aktivitātes, kas sniedz gandarījumu neatkarīgi no rezultāta, nenopietna un nemērķtiecīga darbība (Breslava, 1999);

Pieaugušo strukturēta rotaļa – pieaugušo ievadīta, veidota rotaļa;

Bērnu strukturēta rotaļa – bērnu ievadīta, veidota rotaļa;

Spēle – rotaļa ar noteikumiem, kur ir savs sižets un galvenais īpatsvars pieder sociālai mijiedarbībai (Breslava, 1999);

Didaktiskā spēle – spēles, kurās bērni mācās jaunas prasmes, piemēram: „Cik kuram”, „Nosaki priekšmeta formu”, „Dažādās krāsas” (Randoha, Augstkalne, 2018);

Kustību rotaļa – To pamatā ir aktīvas dabiskās kustības — skriešana, lēkšana, mešana un dažādu šķēršļu pārvarēšana. Katrai kustību rotaļai ir tematisks saturs, konkrēts kustību veids, organizatoriskā uzbūve un noteikumi. Tās risina veselību veicinošus, izglītojošus un audzinošus uzdevumus (Bļugers, 1984);

Rotaļas ar dziedāšanu – dziesmas ar jēgpilnām kustībām, darbībām, piemēram: „Kas dārzā”, „Adāt bērni ko adāti” (Randoha, Augstkalne, 2018);

Manipulatīvās rotaļas – radošās rotaļas, kuras organizē paši bērni un notiek manipulācijas ar priekšmetiem;

Lomu rotaļas – radošās rotaļas, kuras organizē paši bērni vienojoties par lomu sadali, veicamajām darbībām (Randoha, Augstkalne, 2018);

Celtniecības rotaļas – radošās rotaļas, kuras organizē paši bērni izmantojot dažādus celtniecības materiālus (klučus, lego utt.);

Teatrālās rotaļas - radošās rotaļas, kuras organizē paši bērni iejūtoties kādā citā tēlā.

Autore secina, ka galvenais darbības veids vidējā pirmsskolas vecumā ir rotaļu darbība. Tā ir galvenā attīstības virzītāja. Iesākumā bērni atdarina, vēlāk jau sāk sevi identificēt tikai ar kādām noteiktām lomām. Rotaļas iedala divās grupās – bērnustrukturētās, kad bērni paši izdomā un darbojas, un pieaugušo strukturētās, kad iesaistās pieaugušais un sākumā ievada bērnus rotaļā.

1.6. Dialogrunas sekmēšana rotaļās un spēlēs

Pirmie bērna dzīves gadi ir kritiski viņa runas, valodas un komunikācijas prasmju attīstībai. Šajā laikā bērns gūst labumu no sociālās mijiedarbības, rotaļu aktivitātēm, kas viņam ļauj vērot, manipulēt ar objektiem, klausīties un piedalīties. Rotaļas ir labs veids, kā stimulēt un attīstīta bērna komunikāciju (ParentingInOttawa 2018). Nekad nav par vēlu sākt rotaļāties ar bērniem, jo rotaļas māca tiem komunikācijas prasmes pat pirms viņi ir sākuši runāt.

No 3-5 gadu vecumam bērnam runāt mācās spēlējoties. Tas vislabāk izdodas, ja pieaugušais ar bērnu spēj būt uz viena emocionālā viļņa (Irbe, Lindenberg, 2014).

Rotaļu laikā esošā mijiedarbība veicina strauju valodas apguvi, runas un dialogrunas attīstību. Bērnam ir svarīgi komunicēt ar vienaudžiem, jo veiksmīga komunikācija dod bērnam gandarījumu un izjūtu, ka viņš ir labs rotaļu biedrs. Rotaļu laikā komunikācija izraisa emocijas, kas, iedarbojoties uz bērnu pozitīvi, veicina ne tikai komunikācijas, bet arī dialogrunas veiksmīgu attīstību (Stangaine, 2015).

Iesaistīšanās dialogā notiek ar dialogrunas palīdzību. Dialogrunas apguve ir svarīga, tā apguve ir nosacījums bērna pilnvērtīgai attīstībai un viņa aktivitātei, sazinoties ar apkārtējiem cilvēkiem. Augsts savstarpējās sapratnes līmenis dod plašas iespējas veidot pozitīvas attiecības starp cilvēkiem: bērns ir gatavs veidot dialogu, atvērts dažādiem uzskatiem, ievēro kultūras normas (Stangaine, 2013). Bērnam ar labu dialogrunas līmeni ir labākas iespējas socializēties dažādos apstākļos.

Pirmsskolā daudz tiek izmantotas spēles un rotaļas, kurās ir dialogi vai to elementi. Spēles un rotaļas ievirza bērnu īstā runāšanā. Dziedot un rotaļājoties bērns apgūst saistītu

tekstu. Kustības un pozitīvais emocionālais noskaņojums bērnam palīdz valodu apgūt kontekstuāli (Celitāne, 2007). Arī I. Stangaine norāda, kā bērns, iesaistoties lomu rotaļās tieši vai netieši vingrina savas runas prasmes, arī dialogrunas prasmes. Bērnam iesaistoties dialogā jāprot izteikties saprotami, saskaņot savu atbildi ar otras lomas uzdoto jautājumu, izteikuma saturu, izdomāt jaunas situācijas (Stangaine, 2013).

Vidējā pirmsskolas vecuma bērns pakāpeniski pāriet no saraustītiem izteicieniem uz plašāku, izvērstāku stāstījumu. Sarunas laikā bērni vairāk uzdod jautājumus, visvairāk – kāpēc? kādēļ? Piecu gadu vecumā bērns ir spējīgs uz mērķtiecīgu sarunu ilgākā laika posmā. Tāda saruna ietver jautājumus, atbildes, sarunu biedra stāstījuma uzklaušāna utt (Kalniņa, Skube, 1983).

Bērns, kurš tikko atnācis uz bērnudārzu un nokļuvis jaunos, neierastos apstākļos, ne vienmēr uzreiz sāks runāties ar audzinātāju un grupas bērniem. Ļoti svarīga nozīme ir audzinātājas mācai parunāties, ne tikai uzdot jautājumus. Kaut arī bērns uzreiz neiesaistīsies sarunā ar pieaugušo, viņam radīsies uzticība tam (Kalniņa, Skube, 1983).

Šajā nodaļā ir apkopoti dažādi ietekmējošie faktori bērna valodas un dialogrunas attīstībā.

Rotaļa - Rotaļa ir noteikts darbības veids, kas atplaukst bērnības gados un pavada cilvēku visu tā dzīvi. Rotaļa ar savu atvērtību, daudzpusīgajām funkcijām piesaista pedagogu, psihologu, filozofu, sociologu, etnogrāfu, mākslas zinātnieku, biologu uzmanību. Ar rotaļas palīdzību bērni apgūst valodu, savstarpējo attiecību pieredzi, morāles normas, praktiskās un intelektuālās darbības veidus, kas ir izstrādāti cilvēces vēstures daudzos gadsimtos. (Stangaine, 2015)

Bērni attīstās kā sociālas būtnēs, imitējot apkārtējo cilvēku rīcību spēlē. Bērnu spēle evolucionē no vienkāršām imitācijām līdz sarežģītai darbībai, kurā 4-5 gadus veci bērni rīkojas jau kā pieaugušie (Špona A., Jermolajeva J. 2015).

Vārdu krājuma aktivizēšanas līdzeklis var būt arī tautas rotaļas, kuras var lietot gan nodarbībās, gan ārpusnodarbību laikā. Rotaļa ir bērnības valoda. Bērns tādā veidā mācās komunicēties ar saviem vienaudžiem un vecākiem, vingrinās nopietnai nākotnes darbībai, pauž savu attieksmi, vēlmes un vērtības. Vienlaicīgi tā ir bērna humāno jūtu, domāšanas un jaunrades skola (Stangaine, 2015).

Mūsdienu pedagoģiskajā teorijā rotaļa tiek atspoguļota kā vadošais pirmsskolas vecuma bērnu darbības veids, kam ir vairākas pazīmes:

- vadošajā darbības veidā attīstās jauni darbības veidi, piemēram, rotaļā bērns sāk mācīties;
- veidojas jaunveidojumi un pārkārtojas atsevišķas psihiskās funkcijas, piemēram, veidojas radošā iztēle;

- izmainoties bērnu attieksmei pret apkārtējo pasauli, izmainās arī rotaļu raksturs, kļūstot tām aizvien sabiedriskākām (Stangaine, 2015).

Lomu rotaļas ir bērnu attīstības svarīga daļa, jo tās veido pārlicību, attīsta radošumu, fizisko attīstību un māca problēmu risināšanu. Papildus tam, ka tā ir jautra aktivitāte, tas ļauj bērnam iejusties lomās un izspēlēt īstas vai izdomātas dzīves situācijas. Lomu rotaļas var būt bērnu vadītas, tās iedrošina bērnu uzņemties risku un būt radošam iejūtoties lomā kuru spēlē. Bērnam svarīgi un interesanti ir, ja šīm lomu rotaļām ir arī nepieciešamie piederumi (MillwoodEducation 2016).

Kad bērni spēlē lomu rotaļas viņi dabiski kļūst par ko citu. Lomu rotaļas stimulē viņu iztēli un uzlabo viņu sociālo attīstību, iedrošina draudzību caur sadarbību un klausīšanos. Lomu rotaļas ir ļoti svarīga aktivitāte bērniem. Tas nav pārsteigums, ka bērnu terapeiti izmanto spēļu terapijas, lai palīdzētu bērniem apstrādāt un tikt galā ar sarežģītām situācijām un pieredzēm. Bērni var iemācīties dažādas prasme un attieksmes caur lomu rotaļām, viņi mācās kā sadarboties un būt empātiskiem pret citiem (Ute Limacher – riebold 2013).

Kad bērns iesaistās lomu rotaļās izliekoties par kādu citu vai kontrolējot kādu priekšmetu ar savu darbību un novērojot rezultātu, viņi būtībā eksperimentē ar sociālajām un emocionālajām dzīves lomām. Viņi iemācās un uzzina kas viņi ir kā indivīdi, kā viņi iederas pasaulē, kas tiem apkārt un kā pasaule strādā un kā iejusties cita ādā. Viņi attīsta empātiju un sadarbības spējas, iemācās kļūt atbildīgiem un kā dalīt atbildību (Pentagon Sport Ltd 2016).

Dramatizācijas rotaļas ir lielisks veids kā iepazīstināt un nostiprināt sociālās prasmes jebkurā agrīnajā vecumā. Drāma palīdz iemācīties dalīšanos, grupu darbu, klausīšanos, emocionālo artikulāciju un neverbālo komunikāciju. Prasme - iemācīties dalīties - ir svarīga agrīnā vecumposma prasme. Kā piemēram, dalīties ar rotaļlietām, ar ēdienu, dalīties ar idejās. Dramatizācijas centrā ir pozitīvās komunikācijas darbs, tāpēc runāšana un dalīšanās ir svarīga, lai saprastu drāmas rotaļas. Vienkāršs drāmas uzdevums ir, piemēram, padot pa apli lelli, lai katrs bērns tai iečukst savu vārdu, tas ir efektīvs veids, lai uzbūvētu ideju par dalīšanos (Maze Media 2000).

Dalīšanās ar idejām ir visgrūtākais. Pieaugušā uzdevums ir veidot drošu vidi, lai katrs gribētu izteikt savas domas. Ir svarīgi katru ideju uz klausīt, likt saprast, ka ideja ir sadzirdēta (Maze Media 2000).

Mūzika – Valodas attīstības sensitīvā fāze sākas no bērna dzimšanas (daži autori min, ka tā sākas jau pirms bērna dzimšanas), un tās kulminācija ir aptuveni 3-3.5 gadu vecumā. Muzikālās dzirdes un runas attīstības sensitīvo fāžu periodi daļēji sakrīt, tādēļ ar muzikāli ritmiskās darbības starpniecību var veiksmīgi ietekmēt arī mazuļa runas attīstību. Šī iemesla

dēļ ļoti svarīgi ar mazuli ik dienas dziedāt, skandēt, spēlēt plaukstu spēles, muzicēt, dejot, utt. (Brice, 2013).

Mūzikai ir neatsverama nozīme pirmsskolas bērna attīstībā. Tā bagātina garīgo pasauli, valodas krājumu un iztēli. Bērns emocionāli atraisās, rod pašapziņu, vispusīgi attīstās. Labākais laiks, kad palīdzēt bērnam attīstīt esošos dotumus un veicināt to tālāku attīstību, ir agrīnais pirmsskolas vecums (Vidnere, 2016).

Mūzika kā uztveres valoda ar savu strukturējošo struktūru – ritmu, melodiju, harmoniju, tembru u.c. – dod smadzenēm no runas atšķirīgu signālu. Ritms mūzikā ir galvenais elements, kas vienlaicīgi un secīgi saista skaņas modeļu strukturālo pamatu, turklāt tam ir arī asociatīva nozīme. Ritms vieno kā mūziku, tā dzeju. Jo mazāks bērns, jo vairāk ritmiskā darbība spēj to ietekmēt, jo vairāk bērns izbauda ritmisko iespēju daudzveidību runā, elementārajā muzicēšanā, kustībās. Amerikāņu pedagoge G. Neša apraksta savus novērojumus: „Bērns padara vārda ritmu dzīvīgu, kad tas nokļūst viņam uz mēles, tie izbauda un izjūt..” Jebkuras nacionalitātes bērniem, īpaši pirmsskolas vecumā, saistoši šķiet dažādi skaitāmie panti, mēles mežģi, vārdu un fonēmu rotaļas, kur daudzveidīgās formās ritms draudzējas ar runu (Brice, 2013).

Kā norāda B. Brice, arī D. Kempbels, A. Tomatis, E. Jensens, F. Raušers u.c. akcentē, ka ar aktīvas mūzikas klausīšanās palīdzību var:

- stiprināt bērna ķermeni un garu jau pirms dzimšanas;
- stimulēt bērna smadzeņu darbību;
- veicināt artikulētu runu;
- attīstīt bērna valodas, kustību un emocionālās iemaņas;
- palielināt emocionālo un intelektuālo potenciālu;
- attīstīt kreativitāti;
- attīstīt bērna sociālās iemaņas;
- ātrāk apgūt svešvalodas utt. (Brice, 2013).

Rotaļas ar ritma elementiem - mūzikas pedagogi, psihologi, neirologi un citi zinātnieki

(S. Janga, Dž. Glovere, S. Godarta-Blaita, E. Kivela - Taskinena, S. Petere, D. Kempbels u.c.) atzinuši, ka pirmsskolas vecumā mūzikas kā aktīvas sensorās pieredzes elementa izmantošana uzlabo bērna runas funkciju un vārdu krājumu, atmiņu un dažādas informācijas apguvi. Jo mazāks bērns, jo pilnīgāk viņš izjūt mūzikas un kustību pozitīvo un attīstošo ietekmi (Brice, 2013).

Brice īpaši uzsver, ka ritma izjūtai ir būtiska loma gan cilvēku kustību, gan runas attīstībā, tā ir muzikālās uztveres un muzikālās dzirdes svarīga komponente (Brice, 2013).

Mīklu minēšana un sacerēšana - vārdu krājuma paplašināšanā, vārda semantiskā lauka veidošanā neatsverama nozīme ir daiļliteratūrai un folklorai. Mākslinieciskajam vārdam, kas pateikts īstajā brīdī, ir liels spēks. Tas izraisa bērnā emocijas, vēl spilgtāk izgaismo uztveramo parādību vai objektu – tā īpašības un nozīmību, kā arī rosina paskatīties uz pasauli pārsteiguma un atklājuma pilnām acīm (Freibergera, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Objektu un parādību vērojumos un izpētē var iekļaut mīklu minēšanu un to analīzi, pievēršot uzmanību mīklās minētajiem salīdzinājumiem. Mīkla par apkārtējās pasaules lietām un parādībām, izmantojot tēlainās izteiksmes līdzekļus, izsakās skaisti un tēlaini (Freibergera, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Neskatoties uz to, ka mīkla ir abstrakta, tēlaina, tā nosauc pašas raksturīgākās objekta vai parādības īpašības. Jebkura mīkla pieprasa no minētāja domāšanas operācijas – analīzi, sintēzi, salīdzināšanu un vispārināšanu. Lai atminētu, nepieciešamas arī labas novērošanas prasmes, atmiņa, vārdu krājuma un izpratne par vārdu pārnestajām nozīmēm. Ieteicams ierosināt bērniem atminējumu paskaidrot arī tad, ja tas nav pareizs (Freibergera, Dzintere, Augstkalne, 2009).

Grāmatas - bērniem patīk aptaustāmas grāmatas, kurās gotiņai patiešām ir spalvainā mugura, mašīnu riepas ir no gumijas ar īstiem protektoriem un attēlā redzami galdi ir no koka. Ir arī trīsdimensionālu stāvbilžu grāmatas vai tādas, kurās atrodami dažādi atlokāmi lodziņi ar sarainiem, spalvainiem iemītniekiem. Jautājumi: Kas tas ir? Kā viņš saka? Ko ēd? Ko viņš dara? Kas noticis? Kā viņam palīdzēt? Ko teiksim? Šādi jautājumi piešķir attēlam jēgu, rosina bērna iztēli, dod vielu sarunām, izglīto un audzina bērnu, attīsta un pilnveido viņa valodu (Irbe, Lindenberga, 2014).

Atbilstīgi bērna vecumam un valodas apguvei izlasīto vēlams pārrunāt. Protams, ne jau vienmēr stāsts vai bērnu filma tūlīt pat ir jāanalizē. Reizēm svarīgi, lai informācija nogulsnejas. Toties vēlāk, piemērotā dzīves situācijas brīdī uz to var atsaukties. Mēdz būt stāsti un ilustrācijas, kas arī bez pārrunāšanas ir skaidri bērnam. Bērnam augot, padziļinās jau zināmo stāstu izpratne (Irbe, Lindenberga, 2014).

Bērnam izlasīto patīk atdarināt kustībās, tēlam ir pamatojums runāt (Irbe, Lindenberga, 2014).

Pirkstu vingrinājumi - jau no 2 gadu vecuma pirkstu vingrinājumi palīdz apgūt bērnam ne tikai elementārās pašapkalpošanās, bet stimulē arī runas kustību centra darbību, veicina bērna garīgo attīstību.

Visvienkāršākais veids, kā atrast desmit talantīgus aktierus, ir izmantot paša pirkstus. Ar tādu izrādi var uzjautrināt slimnieku viņa gultiņā var izklaidēt mazo ceļabiedru garākā braucienā vai gaidīšanas reizē. Un, ja ar pirkstiem attēlo dzejolīti vai dziesmu, tad šādi lieliski var attīstīt arī bērna valodu. Uzsverot grūtāk izrunājamās skaņas dzejoļa atskaņās, bērns uzlabo artikulāciju un atbrīvojas no valodas traucējumiem. Pirkstu spēle nenotiek kā apzināta vingrināšana, bet gan kā rotaļa. Turklāt līdz ar pirkstu kustībām tiek trenēta sīkmotorika, kas netieši veicina bērna valodas attīstību (Šteina, 1995).

Runa attīstās no kinētiskiem impulsiem uz roku pirkstu galiem. Parasti bērnam ir augsts attīstības līmenis sīkās pirkstu motorikas attīstībā (Onukrāne, 2011).

Svarīgi, lai bērns pirkstiņspēles vai vingrinājumus veiktu pēc paša vēlēšanās, labā garastāvoklī, tiem jābūt viņa spējām attīstošiem un lai šīs nodarbes bērnam vadītu tikai pozitīvas emocijas. Lai to visu panāktu, ieteicams izmantot papīru, malu, plastilīnu un utt. Jāļauj bērnam plēst, lauzīt, mīcīt, iestiept. Tādējādi aktivizējot pirkstu darbību. Kā uzskata Japānas speciālists M. Jbuka, šie materiāli dodami bērnam pat tad, kad viņš vēl nav sasniedzis gada vecumu. Vēlākā vecumā pirkstu veiklību attīsta arī bērna darbošanās ar sīkiem priekšmetiem – pogām, mazām bumbiņām, pupām, tāpat arī mīklas mīcīšana un spēlēšanās ar smiltīm, gliemežvāciņiem, čiekuriem. Ļoti noderīgas ir mozaīkas. Vēlams, lai šie sīkumi, ko bērns virpina, groza, aptausta ar pirkstiņiem, būtu dažādi pēc formas, lieluma un krāsas (Salčevica, 1997).

Pirkstu vingrināšanas rotaļas:

- māla, plastilīna mīcīšana, veidošana;
- zīmēšana ar pirkstiem;
- dziju tīšana, pīšana, šūšana, papīra griešana;
- izbēršana, nobēršana, piebēršana,
- ūdens izliešana, ieliešana;
- zīmuļu virpināšana starp plaukstām;
- dažādu dabas materiālu virpināšana, spaidīšana, knaģošana;
- gumijas riņķīšu spaidīšana.

Valodas attīstība pirmsskolas vecuma bērniem ir cieši saistīta ar kustību. Jebkura kustību kopjoša nodarbība ir arī valodas attīstības nodarbība. Pirkstu spēles, kas ir aizraujoša dzejoļu mācīšanās, bērni var spēlēt kaut katru mācību dienu (Onukrāne, 2011).

Bieži darbojoties roku darbības aktivizē ārpusaules izzināšanu, verbālu dažādu priekšmetu un parādību apzīmēšanu, līdz ar to bagātina vārdu krājumu. Savukārt „valodošana” ir bērna runas prakses apliecinājums (Onukrāne, 2011).

Autore secina, ka nekad nav par vēlu sākt rotaļāties ar bērniem, jo rotaļas māca tiem komunikācijas prasmes pat pirms viņi ir sākuši runāt. Mijiedarbība rotaļu laikā veicina valodas apguvi, runas un dialogrunas attīstību. Dialogrunas apguve ir svarīga, tā apguve ir nosacījums bērna pilnvērtīgai attīstībai un viņa aktivitātei, sazinoties ar apkārtējiem cilvēkiem. Bērnam ar labu dialogrunas līmeni ir labākas iespējas socializēties dažādos apstākļos.

2. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas attīstības izpēte rotaļās un spēlēs

2.1. Pētījuma raksturojums

Pētījuma bāze: Valmieras X pirmsskolas izglītības iestāde - vidējā vecuma grupa (4-5 gadi). Kopumā pētījumā piedalījās 12 bērni – 6 zēni un 6 meitenes. Bērnu dzimtā valoda ir latviešu.

Pētījuma mērķis: praktiski pētīt rotaļu un spēļu izmantošanas iespējas vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas veidošanās procesā.

Pētījuma hipotēze: vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas attīstība noris sekmīgāk, ja skolotājs pedagoģiskajā procesā sistemātiski organizēs rotaļas un spēles, kurās jāveido dialogs un bērni ir ieinteresētāki daudzveidīgās rotaļās un spēlēs, sadarbībā pieaugušais – bērns; bērns – bērns.

Pētījuma uzdevumi:

1. izzināt dialogrunas attīstības ietekmējošos faktorus;
2. veikt pedagoģisko procesu bērnu dialogrunas sekmēšanā;
3. atkārtoti izvērtēt bērnu dialogrunas attīstības iegūtos rezultātus.

Pētījuma posmi:

1. posms - bērnu dialogrunas prasmes izzināšana;
2. posms – praktiskais darbs ar bērniem;
3. posms – veikt pedagoģisko procesu bērnu dialogrunas sekmēšanā;
4. posms – atkārtoti izvērtēt bērnu dialogrunas attīstības iegūtos rezultātus.

Pētījuma empīriskās metodes:

- vērojums - informācija, kas iegūta vērojot (Beļickis, Blūma, Koķe, Markus, Šalme, 2000);
- sarunas ar bērniem – mutvārdu sazināšanās starp divām vai vairāk personām (Beļickis, Blūma, Koķe, Markus, Šalme, 2000);
- pedagoģiskās darbības – humānpedagoģijas jēdziens, kas orientēts uz bērna brīvību izglītības ieguves procesā. Pedagoģiskā brīvība ir virzīta uz visu darbības subjektu – pedagoģu, skolēnu un veselas grupas - mērķu un līdzekļu saskaņošanu, uzskatot par audzināšanas satura nesēju visus sadarbības subjektus vienādi lielā mērā, bet izglītības objektu – tikai izglītības saturu (Beļickis, Blūma, Koķe, Markus, Šalme, 2000).

Lai veiktu pētījumu par bērnu dialogrunu ikdienā, spēlējot spēles un rotaļājoties tika izmantoti I. Stangaines un V. Uršulskas izstrādātie kritēriji, kas raksturo bērnu dialogrunas prasmi un līmeni. (sk.1.tabulu).

1.tabula. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas prasmju vērtēšanas kritēriji

Kritēriji	Rādītāji		
	Zems 1 punkts	Vidējs 2 punkti	Augsts 3 punkti
Prasme uzdot jautājumus	Ar grūtībām spēj noformulēt jautājums – veido tos pēc iespējas vienkāršākus. Pārsvārā tikai atbild uz jautājumiem.	Spēj izveidot un uzdot vienkāršus jautājumus, bieži jautājumi atkārtojas.	Spēj uzdot secīgus jautājumus, tos veido atbilstoši situācijai.
Prasme atbildēt uz jautājumiem	Atbild uz jautājumiem/nosauc kādu priekšmetu, parādību, darbību ar vienu vārdu. Neiesaistās garāku dialogu veidošanā.	Atbild uz jautājumiem, veido teikumus no 2-3 vārdiem. Runā dominē vienkārši nepilna sastāva teikumi.	Atbild, veidojot pilnus teikumus, var izmantot saikļus. Atbildot spēj pamatot un aizstāvēt savas domas.
Prasme uzklaustīt sarunu biedru	Uzklusot sarunu biedru, bieži novēršas, pārtrauc sarunas biedru vai runā reizē.	Dialogā bieži neņem vērā sarunu biedra vēlmi atbildēt vai papildināt dialogu. Reizēm pārtrauc sarunu biedru.	Dialogā ievēro secību, uzklausa partneri, nepārtraucot to. Spēj uzturēt sarunu, papildinot sarunu biedra teikto, ievēro runas etiķeti.
Prasme uzsākt sarunu	Nespēj uzsākt sarunu, arī pēc pieaugušā pamudinājuma, izvairās no dialoga veidošanas.	Dialoga veidošanā ir nepieciešams vienaudžu vai pieaugušā pamudinājums.	Patstāvīgi spēj un uzturēt sarunu gan ar pieaugušo, gan ar vienaudžiem.
Prasme lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus	Runā neizmanto intonācijas, žestus un citus neverbālos līdzekļus.	Runā sāk izmantot frāzes un izteicienus. Bieži vērojams, ka, runājot, lieto dažādas mīmikas, žestus.	Plašs neverbālo līdzekļu lietojums (mīmika, žesti). Izmanto dažādas intonācijas, vērojama runas situācijai atbilstoša valodas līdzekļu izvēle.

2.2. Bērnu dialogrunas prasmju raksturojums pētījums sākumā

Bērnu patiesās dialogrunas prasmes atklājas tikai tad, kad bērni ir atbrīvojušies un vide, kurā tie atrodas, ir pierasta. Bērnu raksturojumi tapuši tos vērojot visas dienas garumā. Dažādās situācijās un aktivitātēs – sarunās ar pieaugušajiem un bērniem, rotaļnodarbībās, lomu rotaļās, sporta un peldēšanas nodarbībās u.c.

Grupās bērnu individuālais raksturojums:

Estere (4 gadi) – aktīva un zinoša meitenes. Esterei ir plašs vārdu krājums. Savā stāstījumā meitenes izplūst. Mēdz izdomāt notikumus. Patīk veidot dialogus ar pieaugušajiem – stāsta savu pieredzi, uzdod interesējošus jautājumus, komunikācijā izrāda iniciatīvu. Par dzirdēto izrāda emocijas, izmanto mīmiku un žestus. Spēlējas gan vienatnē, gan iesaistās arī citu bērnu piedāvātajās rotaļās un sarunās. Dialogrunas attīstības līmenis – augsts.

Dominiks (4 gadi) – ļoti aktīvs un emocionāls zēns. Dominikam ir logopēdiskas problēmas – skaidri izrunā ļoti maz vārdus, lielāko daļu vārdus un skaņas izrunā neprecīzi. Dominiks apmeklē logopēdu. Dominikam patīk komunicēt ar pieaugušajiem – viņš nāk ar spēlēm un rotaļlietām un stāsta par tām – spēļu noteikumus, rotaļlietu pielietojumu, taču dialogos iesaistās nelabprāt. Bieži ir grūtības saprast bērna teikto. Zēns spēlējas gan vienatnē, gan kopā ar vienaudžiem, taču nespēj atrast nodarbošanos ilgākam laikam, nepārtraukti maina darbības. Dialogrunas attīstības līmenis – zems.

Paula (4 gadi) – ļoti klusa un noslēgta meitene. Paula runā gramatiski pareizi, skaidri un saprotami. Neizplūst stāstījumā. Dialogos atbild kodolīgi, precīzi un tieši. Meitenei patīk komunicēt vairāk ar vienaudžiem, mazāk ar pieaugušajiem. Paula spēlējas gan vienatnē, gan kopā ar vienaudžiem. Patīk lomu rotaļas – dialogos uzklausa sarunu biedru. Dialogrunas attīstības līmenis – vidējs.

Beatrise (4 gadi) – mierīga un ļoti apzinīga meitene. Beatrise runā gramatiski pareizi, skaidri un saprotami. Meitene ir ļoti apzinīga, zina izstāstīt grupas noteikumus, ikdienā pieskata, lai visi noteikumus ievēro. Beatrise vislabprātāk spēlējas viena. Meitene izvēlas spēles. Beatrise labprāt veido dialogus gan ar pieaugušajiem, gan vienaudžiem. Uzdod interesējošus jautājumus. Dialogrunas attīstības līmenis – augsts.

Emīlija (4 gadi) - mierīga un ļoti apzinīga meitene. Emīlija runā gramatiski pareizi, skaidri un saprotami. Meitene ir ļoti apzinīga, izprot pieaugušo stāstīto – pēctecību. Emīlija labprāt spēlējas gan ar vienaudžiem, gan vienatnē. Dialogos uzklausa citus, kā arī dalās ar savu pieredzi. Dialogrunas attīstības līmenis – augsts.

Olafs Patriks (4 gadi) – ļoti aktīvs un draudzīgs zēns. Zēnam ir divas dabas no kā arī atkarīga komunikācija ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Reizēm zēns veidojot sarunu ir ieturēts – uzklausa sarunu biedru, to nepārtrauc, nedalās ar savu pieredzi. Reizēm ir ļoti atvērts komunikācijai. Zēns nelabprāt spēlējas vienatnē, spēlējoties iesaista vienaudžus vai pieaugušos. Dialogrunas attīstības līmenis – vidējs.

Marks Artūrs (5 gadi) – ļoti kluss zēns. Dialogus veido ar pieaugušajiem un vienaudžiem, bet tikai tad, ja iniciatīva nākusi no otra. Zēnam grūti uzsākt sarunu pašam. Izvairās no dialoga veidošanas, nepieciešams pamudinājums. Runā dominē vienkārši teikumi, taču vērojami dažādi žesti un mīmikas. Dialogrunas attīstības līmenis – vidējs.

Karlīna (4 gadi) – ļoti runīga un aktīva meitene. Dialogus veido gan ar pieaugušajiem, gan bērniem. Meitenei patīk dalīties savos pieredzes stāstos. Sarunu meitenei uzsākt viegli. Izmantojot neverbālos līdzekļus ļoti izteiksmīgi pauž savas izjūtas, attieksmi. Meitene labprāt spēlējas ar vienaudžiem, ar pieaugušajiem labāk patīk runāties. Dialogrunas attīstības līmenis – augsts

Krišjānis (5 gadi) – ļoti kluss un noslēgts zēns. Zēna uzvedība un runas, valodas spējas acīmredzami uzlabojas, kad ir kopā ar vecākiem. Iespējams, zēns, joprojām nav iejuties pirmsskolas izglītības iestādē (apmeklē jau 3. gadu). Komunikācijā zēns neizrāda iniciatīvu. Ja komunikāciju uzsācis pieaugušais – atbild īsi, kodolīgi, precīzi. Neizplūst stāstījumā. Zēns labprāt rotaļājas ar vienaudžiem. Iecienītākais ir mašīnu stūris, rotaļās ar vienaudžiem komunicē maz. Dialogrunas attīstības līmenis - vidējs

Eduards (4 gadi) – drošs un aktīvs zēns. Dialogus veido gan ar pieaugušajiem, gan vienaudžiem. Stāstījumā zēns izplūst, uz jautājumiem bieži atbild netieši. Komunikācijā žestikulē ar rokām. Sarunu zēnam uzsākt viegli, runā par visdažādākajām tēmām. Patīk dalīties savos pieredzes stāstos. Uzdoš sev interesējošus jautājumus – secīgi un saprotami. Rotaļās zēnam patīk dominēt. Patīk uzstādīt savus noteikumus. Dialogrunas attīstības līmenis augsts.

Didzis Samuels (5 gadi) – zēns ar divām dabām – mēdz būt atvērts, atraktīvs un runīgs, reizēm ir kaunīgs, noslēgts. Kad zēns ir atvērts – dialogus veidot patīk gan ar pieaugušajiem, gan bērniem. Bieži dialoga laikā neņem vērā sarunu biedru un iestarpina citas tēmas. Zēnam patīk dalīties savos pieredzes stāstos. Viegli uzsākt sarunu gan ar pieaugušo, gan vienaudzi. Ļoti aktīvi izmanto neverbālos izteiksmes līdzekļus, visvairāk izmantojot mīmiku. Patīk rotaļas ar bērniem un pieaugušajiem. Dialogrunas attīstības līmenis – augsts.

Adelīna (4 gadi) – kautrīga, taču ļoti apzinīga meitene. Meitene dialogu vislabprātāk uzsāk ar vienaudžiem, taču reti. Sarunās ar pieaugušajiem nepieciešams pamudinājums. Dialogos uzklausa partnera sacīto, taču atbild īsi. Visatvērtākā dialogruna novērota tieši rotaļās ar vienaudžiem, kurās meitene uzdoš jautājumu. Žesti novēroti ļoti reti. Dialogrunas attīstības līmenis – vidējs.

Lai iegūtu datus bērnu dialogrunas novērtēšanai - tie tiek vākti bērnus vērojot grupas vidē, nodarbībās, rotaļās un spēlēs. Kad bērni jau jūtas drošāk arī darba autore pati iesaistās, vada nodarbības, rosina bērnus iesaistīties spēlēs un veido lomu rotaļu vides.

Daudz laiku darba autore pavada bērnu novērošanā. Gan uzsākot pētījumu, gan pētījumu nobeidzot.

Grupā ir uzstādīta divstāvīga māja, kurā bērniem ir sagatavota lieliska vide lomu rotaļām. Šajā mājā vairāk rotaļājas meitenes, puīši izmanto celtniecības materiālus un mašīnu stūri.

Rotaļājoties grupā uzstādītajā mājā, meitenes nelabprāt iesaista rotaļās pieaugušos. Arī tad, ja pieaugušais pats cenšas iesaistīties šajās lomu rotaļās.

Puīši savās rotaļās ļoti labprāt iesaista pieaugušos. Kopīgi meklē risinājumus rotaļu laikā radušajām problēmsituācijām, lūdz pieaugušo palīdzību, kopīgi risina problēmsituācijas un iesaista pieaugušo problēmsituācijas novēršanā.

Autore novērojumu gaitā secina, ka attīstošās spēles grupā spēlē bērni ar augstu dialogrunas attīstības līmeni, bērni, kuriem šis līmenis ir vidējs vai zems, lielākoties rotaļājas mašīnu stūrī vai īpaši neiesaistās nevienā aktivitātē. Ir pasīvi. Šiem bērniem darba autore pievērš vislielāko uzmanību.

Pētījuma sākuma tika veikta bērnu dialogrunas prasmes izvērtēšana pēc iepriekš izstrādātajiem kritērijiem. Novērojuma rezultāti apkopoti 2. tabulā:

2.tabula. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas prasmju izvērtējums pētījuma sākumā

Kritēriji	Prasme uzdot jautājumus	Prasme atbildēt uz jautājumiem	Prasme uz klausīt sarunu biedru	Prasme uzsākt sarunu	Prasme lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus	Kopā
Bērnu vārdi						
Estere	3	3	2	3	3	14
Dominiks	1	1	1	2	2	7
Paula	2	2	3	2	2	11
Beatrise	3	3	3	2	2	13
Emīlija	2	3	3	2	2	12
Olafs Patriks	2	2	2	2	2	10
Marks Artūrs	1	1	2	1	2	7
Karlīna	3	3	2	3	3	14
Krišjānis	2	2	3	1	1	9
Eduards	3	2	2	3	2	12
Didzis Samuēls	3	3	1	3	3	13
Adelīna	2	2	3	1	1	9
Kopā	27	27	27	25	25	

Izvērtējot bērnu dialogrunas līmeni pētījuma sākumā autore secina, ka grupiņā, kas tika novērota, bērniem ir vidēji attīstīta dialogruna. 4 bērniem dialogrunas līmenis ir augsts, 6 bērniem vidējs un 2 bērniem zems.

Bērniem šajā grupiņā ir labas prasmes uzdot un atbildēt uz jautājumiem ļoti īsos dialogos. Pārsvārā šie dialogi ir par kādu skolotājas darbību vai sarunas, kad bērns no rīta ir ienācis grupiņā un skolotāja uzsāk sarunu par to, kā bērns šorīt jūtas, vai, kad skolotāja uzdod jautājumus par vēl neredzēto krekliņu vai kleitu, kas bērnam mugurā. Bērns tad spēj izstāstīt, kas uzzīmēts uz krekliņa vai kleitas, nosaukt krāsu, izstāstīt, kurš šo apģērba gabalu iegādājies. Bērni jautājumus skolotājai uzdod un veido īsus dialogus, kad skolotāja parāda kādu jaunu aktivitāti rīta cēlienam vai jautā jautājumus, ja skolotāja gatavo materiālus nodarbībām. Jautājumi parasti ir „ko dari?“, „kāpēc?“, „kas tur būs”.

Grūtāk bērniem veicas ar prasmi uzklaut sarunu biedru, bieži bērni iestarpinās ar kādu savu pieredzes stāstu, ko tikko atcerējušies. Šie pieredzes stāsti lielākoties saistīti ar sarunas laikā kādu pieminētu vārdu vai darbību. Kā piemērs: skolotāja iepazīstina bērnus ar bļodu, kurā ir ūdens un iebērtas pupiņas, un karotēm, ar kurām pupiņas no šīs bļodas ir jāizceļ. Skolotājas stāstīšanas gaitā bērns atceras, ka mazai māsai vai brālim arī ir maza karofīte un bērns automātiski pāriet uz stāstījumu par brāli vai māsu.

Problēmas bērniem šajā grupā sagādā prasme bez pamudinājuma uzsākt sarunu. Skolotāja ir sarunu uzsākšanas veicinātāja. Lai veicinātu sarunas uzsākšanu no bērnu puses, skolotāja mēdz, bērniem esot grupā un redzot, izlikt kādus jaunus attēlus vai priekšmetus grupā, un neskaidrojot, ko viņa dara. Bērnus interesē viss jaunais grupā, taču tikai daži griežas pie skolotājas ar jautājumiem „kas tas ir?“, „ko darīsim?”. Lielākoties bērni vienkārši vēro skolotāju.

Vislielākās grūtības sagādā prasme lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus. Aktīvi neverbālos līdzekļus izmanto tikai 3 bērni. Lai veicinātu šīs prasmes attīstību, skolotāja grupā ir izlikusi sejiņas ar dažādām emocijām. Sākotnēji skolotāja jautā bērniem, kā viņiem šķiet, kā jūtas katrs sejiņas īpašnieks. Bērni piedalās šajā aktivitātē, kopīgi ar skolotāju visi vienojas par katras sejiņas sajūtām un kā katru nosaukt. Kopīgi ar skolotāju bērni atdarina katru sejiņu. Dienas gaitā un arī turpmāko laiku bērni pievērš uzmanību šīm sejiņām. Kad sejiņas ir iepazītas skolotāja no rītiem bērniem jautā kā viņi jūtas, aicina bērnus ar sejiņām norādīt savas izjūtas. Laika gaitā no rītiem bērni paši pie sejiņām stiprina klāt savu bildīti ar vārdiņu. Arī dienas nobeigumā, pirms došanās mājās, skolotāja aicina bērnus izteikt viedokli, kā viņi šodien ir jutušies un kā jūtas pašreiz. Bieži sajūtas ir mainījušās. Ja no rīta kāds ir juties bēdīgs, saskumis vai izbrīnīts, tad dienas gaitā šīs emocijas ir mainījušās uz priecīgu vai smejošu.

2.3. Praktiskais darbs ar bērniem

Lai bērna dialogruna rotaļājoties un sarunājoties attīstītos ir svarīgi ievērot dažus priekšnosacījumus:

1. kad bērns uzsāk sarunu, pievērst tai visu savu uzmanību;
2. atzīst, iedrošināt un slavēt visus mēģinājumus runāt - parādīt, ka saprot pateiktos vārdus vai frāzes, izpildot lūgumu, ja iespējams;
3. ieturi pauzi pēc runāšanas, tas dos bērnam iespēju turpināt sarunu;
4. turpināt paplašināt vārdu krājumu - iepazīstinot ar jauniem vārdiem un piedāvāt to definīciju vai iesaistīt tos kādā teikumā, ko būtu viegli saprast;
5. runāt par telpiskumu (pirmais, vidējais, pēdējais, pa labi, pa kreisi) un pretstatiem (augšā un lejā, ieslēgts un izslēgts);
6. iedrošināt bērnu sniegt norādījumus - sekot bērna sniegtajiem norādījumiem;
7. arī televīzija var būt vērtīga - runāt ar bērnu par to, ko viņš pašlaik skatās, lai bērns uzmin, kas notiks tālāk. Var runāt par personāžiem – vai viņi ir priecīgi vai bēdīgi?
8. izmantot ikdienas aktivitātes, piemēram, kamēr esat virtuvē, iedrošināt bērnu nosaukt vajadzīgos piederumus, apspriest pārtikas produktus ēdienkartē, to krāsu, formu, tekstūru, garšu. „No kurienes nāk ēdiens? Kas tev garšo? Kas tev negaršo? Kas visu sakops?” Uzsvērt prepozīciju izmantošanu: „Ieliec karoti lādē! Uzliec karoti uz galda! Noliec karoti zem dvieļa!”;
9. iepērkoties apspriest pārtikas produktus, pārrunāt, ko pirks, cik daudz nepieciešams, ko gatavos, apspriest iepakojumu izmērus (liels, mazs), formas (garš, apaļš) un svaru (viegls, smags) (Activities to Encourage Speech and Language Development. b.g.).

Lai attīstītu bērnu prasmes uzdot jautājumus, atbildēt uz tiem, prasmi uzklaut sarunu biedru, uzsākt sarunu un lietot neverbālos līdzekļus darba autore darbā izmantoja dažādas spēles un bilžu kartiņas.

Prasme uzdot jautājumu – bērnam pie muguras piestiprināta kartiņa ar dzīvnieka, putna vai kādas profesijas pārstāvja attēlu (skatīt 1. pielikumu). Bērns nezina kas ir piestiprināts uz viņa muguras. Uzdodot jautājumus bērnam jāatmin nezināmais dzīvnieks. Par katru pareizo atbildi bērns saņem „žetonu”. Spēlējot šo spēli mainītās lomās bērns attīsta **prasmi uzdot jautājumus un atbildēt uz jautājumiem** (ar jā vai nē). Parasti šo spēli spēlē divi bērni. Viens jautājumus uzdod, otrs atbild uz tiem.

Svarīgi, lai bērns zinātu visus šos dzīvniekus, putnus un profesijas pārstāvjus. Daļai bērniem jaunums profesijās bija šuvējs. Iesākumā spēli spēlēja tikai ar vienu no grupām (dzīvniekiem, putniem, profesijas pārstāvjiem). Izspēlējot spēli pirmās reizes, bērni jūtas nedroši, taču atkārtojot spēli vairākkārt ilgākā laika periodā, bērni jau jūtas drošāki.

Kad bērni jau ir kļuvuši drošāki, visas spēlēs iesaistītās grupas tiek miksētas. Laika gaitā bērni jau saprot, ka svarīgi ir jautājumi „vai tas ir dzīvnieks”, „vai tas ir putns”, „vai tas ir profesijas pārstāvis”. Šos jautājumus bērniem iemāca uzdot skolotāja.

Laika gaitā kartiņu klāsts tiek papildināts. Kartiņu papildināšanā tika iesaistīti bērni – ierosinājumi no bērnu puses, ar kādiem dzīvniekiem, putniem, profesijām būtu jāpapildina kartiņu klāsts, tas bērniem liek justies svarīgiem.

Par katru atminēto kartiņu bērnam tiek izsniegts „žetons”, kurus bērni glabā katrs savā kastītē.

Spēli grupā bērni spēlēja 2 mēnešu ilgu posmu. Iesākumā skolotāja iepazīsti bērnu gan grupās, gan individuāli ar viesām kartiņām, izrunā, kas ir kas.

Individuāli šīs pārrunas ir ar bērniem, kuriem dialogrunas līmenis ir zems vai vidējs. Šiem bērniem skolotāja aicina kartiņas sašķirot pa „grupām” – dzīvnieki, profesijas, putni.

Dominikam un Markam Arturam ir izteiktākās dialogrunas grūtības šajā grupā, šie puīši noskatoties no citiem vienaudžiem spēles gaitā uzdod populārākos citu bērnu uzdotos jautājumus, Dominiks un Marks Arturs kopē jautājumus. Tas ir labs sākums, ieklausīties citos un šo uzvedību atkārtot. Tiek veicināta jautājumu uzdošana prasme.

Šo spēli spēlējot ilgstoši populārākie jautājumi ir „vai tas ir dzīvnieks”, „vai tas ir putns”, „vai tas ir profesijas pārstāvis”. Kad ir noskaidrota grupa, kurā ietilps uz muguras piestiprinātā kartiņa, bērni bieži sāk minēt attēlu. Šajā brīdī pieslēdzas skolotāja ar komentāriem, ka jāuzdod jautājumi.

Dialogs bērns un skolotāja

Didzis - Kāda profesija tas ir vai dzīvnieks, vai putns?

Skolotāja - Tev jāprasa pa vienam jautājums, piemēram, vai tas ir putns? Un es tev atbildu – nē vai jā...

Pārtraucot skolotājas sakāmo Didzis jau jautā nākamo jautājumu.

Didzis - Vai tā ir profesija?

Skolotāja – jā!

Didzis – policists? Nē! Vai tas ceļ mājas?

Skolotāja – jā!

Didzis – būvnieks?

Skolotāja – *celtnieks!*

Didzis ir zēns, kuram patīk daudz runāt, viņš bieži mēdz steigties savā runā. Īsā laika posmā izdomā un pārdomā, ko grib pateikt, par to liecina „Didzis – *policists? Nē! Vai tas ceļ mājas?*” Sarunas laikā zēns mēdz nesagaidīt otra sarunu biedra sakāmo līdz galam.

Dialogs bērns un skolotāja

Paula – *tā ir profesija?*

Skolotāja – *nē.*

Paula – *tas ir putns?*

Skolotāja – *nē.*

Paula – *tas ir dzīvnieks!*

Skolotāja – *pareizi.*

Paula – *lapsa?*

Skolotāja – *nē!*

Paula – *tas medī?*

Skolotāja – *jā.*

Paula – *vilks!*

Skolotāja – *tev taisnība! Tu nu gan esi gudriniece!*

Paula – *neviens tev bērns tā vēl nav teicis?*

Skolotāja – *nē.*

Paula savā runā neizmanto liekus vārdus. Vienmēr izsakās precīzi, neizplūst savā runā. Paula ikdienā cenšas ievērot noteikumus un tos nepārkāpt. Arī spēlēs. Dialogs liecina, ka Paula mērķtiecīgi uzdod jautājumus. Izsecina pareizās atbildes ar izslēgšanas principu.

Dialogs - bērns un bērns

Emīlija – *tā ir profesija?*

Marks Arturs – *nē.*

Emīlija – *putns?*

Marks Arturs – *nē.*

Emīlija – *dzīvnieks?*

Marks Arturs – *jā.*

Emīlija – *tas medī?*

Marks Arturs – *nē.*

Emīlija – *hmmm.. (klusuma brīdis) tas bija putns?*

Marks Arturs – *jā.*

Emīlija – *tas nemedī?*

Marks Arturs – *nē.*

Emīlija – *trusis!*

Marks Arturs – *jā!*

Emīlija – *kā var nezināt, ja tas nemedī!*

Skolotāja bērņus ar zemu dialogrunas līmeni (Marks Arturs) sākotnēji iesaista spēlē tā, lai tiem būtu jāatbild ar jā vai nē. Kad skolotāja redz, ka bērņs ir gatavs runāt vairāk - iesaista bērņu spēlē tā, lai tam būtu jāuzdod jautājumi. Vajadzības gadījumā palīdz un virza uz jautājumu uzdošanu.

Emīlijas dialogrunas prasmju viens no kritērijiem, kas bija jāuzlabo ir prasme uzdot jautājumus. Šajā dialogā meitene mērķtiecīgi uzdod jautājumus, domā līdz un izdara secinājumus.

Dialogs - bērņs un bērņs

Dominiks – *tā ir profesija?*

Estere – *jā.*

Dominiks – *mmm... tas māca?*

Estere – *nē.*

Dominiks – *tas, ēēēēē.. vada ceļa satiksmes noteikumus?*

Estere – *nē.*

Dominiks – *m..., hm..., m..., hmmm...*

Estere – *paprasi vēl kaut ko!*

Dialogs vairs neturpinās, jo Dominiks nevar izdomāt. Dominika doma bija par skolotāju, taču viņa variants neapstiprinās un tāpēc viņš nav ieinteresēts sarunu turpināt.

Estere dialogu labprāt turpinātu, taču sarunu biedrs vairs nav ieinteresēts. Estere cenšas dialogu turpināt mudinot Dominiku uzdot jautājumu. Sarunas beigās meitene izskatās vīlusies.

Dialogs - bērņs un bērņs

Didzis – *tas nes vēstules?*

Eduards – *nē.*

Didzis - *hmmm.. tas pēta dzīvniekus?*

Eduards – *nē.*

Didzis – *tas māca?*

Eduards – *nē.*

Didzis – *tas vispār ir profesija?*

Eduards – *jā.*

Didzis – *policists?*

Eduards – *nē.*

Didzis – *tas ir ugunsdzēsējs? Nē! Vai tas palīdz grūtās situācijās?*

Eduards – *jā.*

Didzis – *ārsts*

Eduards – *nē.*

Didzis – *ugunsdzēsējs.*

Eduards – *jā!!!*

Arī šajā dialogā Didzis steidzas savā runā. Īsā laika posmā izdomā un pārdomā, ko grib pateikt. Domas Didzim skrien pirms vārdiem un zēns cenšas visu pateikt tik pat ātri, kā tas ienāk prātā. Tikai sarunas gaitā Didzis saprot, ka nav noskaidrojis kuras grupas attēls tas ir (dzīvnieks, profesija vai putns).

Šī pētījuma gaitā uzdevums ar Eduardu ir sekmēt prasmi uzklaut sarunas biedru, šajā dialogā Eduardam tas lieliski izdodas.

Prasme atbildēt uz jautājumu, stāstījumu – spēle „gadalaiki”. Skolotājs vai vienaudzis uzdod jautājumu vai norādošu informāciju par kādu no gadalaikiem un bērnam ieklausoties stāstītajā jāatmin par kuru no četriem gadalaikiem ir stāsts vai jautājums, jānorāda uz gadalaiku attēlā (skatīt 2. pielikumu). Spēlējot šo spēli bērni iegūst arī jaunu informāciju par gadalaikiem, par dažādu dabas parādību nosaukumiem, izpausmēm (pedagogs ar bērniem apskata attēlus un īsfilmas). Iesākumā spēlē jautājumus un stāstījumus uzdod pedagogs, kad spēle bērniem ir kļuvusi pazīstamāka arī bērni iesaistās jautājot jautājumus un stāstot.

Par katru atminēto gadalaiku bērnam tiek izsniegts „žetons”, kurus bērni glabā katrs savā kastītē.

Dialogs - skolotāja un bērns

Skolotāja - *Šajā gadalaikā ir ļoti auksts, ārā ir sals, svin Ziemassvētkus. Vai zini, kurš gadalaiks tas ir?*

Krišjānis - *Ziema!*

Skolotāja - *Pareizi.*

Krišjānim ir labas prasmes uzklaut sarunu biedru, šajā dialogā tas apstiprinās, zēns ar pirmajām norādēm var precīzi pateikt par kādu gadalaiku ir stāstīts.

Dialogs - bērns un bērns

Beatrise - *Ir brīvlaiks un var peldēties. Vēl ārā ir silts. Un spīd saule.*

Adelīna – *pavasari?*

Beatrise – *nē. Tad var braukt uz jūru.*

Adelīna – *vasara?*

Beatrise - *nu ja.*

Beatrise sarunas gaitā izrāda nesaprašanu (sejas izteiksme) kā var nesaprast par kuru gadalaiku ir stāstījums. Šī ir prasme, kuru Beatrisei nepieciešams attīstīt.

Adelīna sarunas gaitā jūtas nepārliecināta par saviem minējumiem, visticamākais tāpēc, ka meitene ir kautrīga un nelabprāt uzsāk sarunu ar saviem grupas biedriem.

Dialogs – bērns un bērns

Karlīna – *ārā tad daudz līst lietus.*

Olafs Patriks – *pavasaris?*

Karlīna – *nē. Tad jāvelk gumijas zābaki. Un aug sēnes. Kokiem ir krāsainas lapas.*

Un tad krīt zemē.

Olafs Patriks – *pavasaris? Vasara? Vai pavasaris?*

Karlīna - *Nē taču! Tad jāsāk iet skolā un bērnudārzā.*

Olafs Patriks – *āaa, rudens.*

Olafs Patriks dialoga gaitā steidzas ar minējumiem, neieklausās sarunu biedrā. Viens no kritērijiem, kas jāuzlabo Olafam Patrikam ir tieši prasme uz klausīt sarunu biedru. Olafs Patriks ar pareizu atbildi reaģē brīdī, kad tiek nosaukta skola un bērnudārzs. Zēnam skola asociējas ar māsas došanos uz skolu rudenī.

Karlīnai ir augsts dialogrunas līmenis, prasme, kas meitenei jāattīsta ir uz klausīt sarunu biedru. Šajā dialogā Karlīnai ļoti uzmanīgi jāseko līdz un jāieklausās Olafā Patrikā, jo puisis runā ātri un min vairākus piemērus uzreiz. Karlīna ar uzdevumu galā tiek ļoti labi un abi bērni ir nonākuši līdz pareizai atbildei.

Prasme uz klausīt sarunu biedru – spēli spēlē pāros. Vadītājs ir paslēpis dārgumu. Otram bērnam klausoties instrukcijā un norādēs ir jāatrod dārgums. Spēles gaitā vadītājs attīsta prasmi vadīt otru bērnu, lai nonāktu līdz rezultātam. Svarīgākais šīs spēles gaitā, ka bērns, kurš pēc instrukcijas dodas meklēt „dārgumu” uz klausu un pilda instrukcijas, pēc kurām nonāks līdz rezultātam. Kad spēle jau tuvāk pazīstama bērni kopā ar pedagogu zīmē kartes un „dārgumu” dodas meklēt pēc kartēm. Arī karšu zīmēšanas gaitā tiek sekmēta dialogruna.

Skolotāja - *Vai Tev patīk šī spēle?*

Didzis – *jā. Bet man nepatīk, ka jāsaka kur jāver vaļā vai jāskatās.*

Instrukcijas

- Didzis - Piecu soļus paej uz priekšu. Pagriezies pa labi. Aizej desmit soļus līdz tām durvīm. Pagriezies pa labi. Fuj, pa kreisi! Sešus soļus paej tagad. Un skaties augstākā virzienā.
- Adelīna - Tev jāpaiet desmit soļi uz turieni. Un tagad vēl divus. Pagriezies pa labi. Aizej četrus soļus. Pagriezies pa labi. Paej četrus soļus. Skaties augšā.

Estere - *Ja skatās te, ir silts?*

Adelīna - *Ne-e. Būs auksts.*

Estere - *Te?*

Adelīna - *Auksts!*

Adelīna - *Vēl auksts!*

Adelīna – *silts!*

Estere - *te ir siltāks?*

Adelīna – *te ir silts, pavisam. Bet nemūžam neatradīsi.*

Estere atrod dārgumu

Adelīna – *nē, nu nē. Šausmas. (Adelīna paliek dusmīga, ka atrasts dārgums)*

Spēles gaitā Esterei rodas grūtības atrast „dārgumu”, tāpēc meitene ar dialoga palīdzību cenšas iegūt vairāk norādes par virzienu, kurā meklēt. Esterei nav nekādu grūtību uzsākt sarunu un to turpināt. Meitene cenšas izzināt situāciju.

Adelīnai spēle par dārgumu meklēšanu palīdz sekmēt prasmi uzsākt sarunu. Dialoga gaitā jūtams, ka meitene aizraujas. Adelīna komentē otras meitenes darbības, bet papildus jautājumiem.

- Karlīna - Paej divus soļus uz šito pusi. Pagriezies pa labi. Paej desmit soļus. Pagriezies ēēē uz aizmuguri. Pa kreisi. Vēlreiz pa kreisi. Paej divus soļus. Pagriezies pa labi. Pa kreisi. Vēlreiz pa kreisi. Un tagad aizej desmit soļus. Pagriezies. Pa labi. Vēl pa labi. Ieej tur. Trīs soļus. Un skaties zemē.

Skolotāja - *te būs silts?*

Karlīna - *nē.*

Skolotāja – *stāsti man, kad kļūst siltāks, kad aukstāks.*

Karlīna - *mēs jau esam ziemeļpolā.*

Karlīna - *remdens*.

Karlīna – *auksts*.

Karlīna – *pavisam auksts*.

Karlīna – *remdens*

Karlīna – *pavisam silts*.

Karlīna - *karsts, karsts!*

Karlīna – *tu neatradīsi*.

Skolotāja –*palīdzi man kaut kā*.

Karlīna saka Beatrisei – *skolotāja nevar atrast kastīti*.

Skolotāja – *tev man jāpalīdz. Jāpastāsta*.

Karlīna – *tas ir virtuvē (spēļu) un tas ir krāsni*.

Skolotāja – *atradu*.

Karlīnai spēli visvairāk patīk spēlēt ar kādu pieaugušo no grupas personāla. Šis dialogs darba autorei šķiet īpašs, jo meitene spēles gaitā sarunā cenšas iesaistīt citu meiteni no grupas.

Prasme uzsākt sarunu – spēli spēlē vismaz 7 bērni. Bērni sastājas aplī, pa vidu stāv „meklētājs”. „Meklētājam” tiek aizsietas acis un ieslēgta mūzika. Kamēr mūzika skan, pārējie bērni pa apli padod mīksto rotaļlietu, kad mūzika apstājas, mīkstā rotaļlieta tiek paslēpta aiz muguras tam bērnam, pie kura tajā brīdī ir rotaļlieta. „Meklētājam” tiek atsietas acis un atkarībā no rotaļlietas tēla (suns, bite, mašīna utt.) „meklētājam” pa apli jāuzdod katram bērnam jautājumi – „vai sunītis dzīvo pie tevis?”, „vai bitīte aizlidoja pie tevis?”, „vai mašīna ir pie tevis?” utt., jautājumi nedrīkst atkārtoties. Kad meklētais tēls atrast, tad bērns pie kā atradies pazudušais tēls iet apļa vidū.

Prasme lietot neverbālos līdzekļus – spēle „mēmais šovs”. Spēlē piedalās minētāji, tēlu izdomātājs un tēlu attēlotājs. Tēlu izdomātājs attēlotājam nosauc kādu tēlu vai emociju, minētāji pēc attēlotāja žestiem min, kas tiek attēlots. Iesākumā spēli spēlēt grūti, jo „attēlotājiem” gribās izmantot verbālos līdzekļus (dzīvnieku balsis, vilciena skaņas utt.). Jo vairāk šo spēli spēlē, jo bērni jūtās drošāki, aktīvāk izmanto neverbālos līdzekļus.

Par mēmo šovu grupā bērniem ir dalītas „jūtas”. Spēle visvairāk patīk Dominikam. Darba autore secina, ka šī spēle Dominikam patīk, jo nav jāiesaistās sarunās. Vislabāk Dominiks jūtas kā attēlotājs.

Lai gan grupā ir attēli ar cilvēku emocijām, bērni mēdz jaukt emocijas un attēlot tās neprecīzi. Spēlējot spēli kā atminamie dominē dažādi dzīvnieki, emocijas un transportlīdzekļi.

Darba autore ir patīkami pārsteigta par bērnu izdomu, jo nekad netrūkst ideju, kas būtu jāattēlo.

Ikdienā, lai sazinātos, mēs lielākoties izmantojam dialogrunu. Arī **bērni savās lomu rotaļās izmanto dialogrunu.**

Dialogs – telefona saruna ar iedomu policiju

Marks Arturs – *trīs, seši, astoņi.. (klusuma brīdis) pieci, seši, astoņi.*

Marks Arturs – *čau policija, mums sanāca avārija.*

(klausās policijas atbildi...)

Marks Arturs – *mocim!*

(klausās policijas atbildi...)

Marks Arturs – *man sanāca būuums, man sanāca avārija.*

(klausās policijas atbildi...)

Marks Arturs – *es piezvanīšu ugunsdzēsējiem, lai viņi nodzēsī uguni*

(klausās policijas atbildi...)

Marks Arturs – *atā.*

Marks Arturs dialogu veido ar iedomu tēlu telefona otrā galā. Marka Artura dialogrunas līmenis, izvērtējot bērnus pētījuma sākumā, ir zems, taču šajā dialogā zēns pats veiksmīgi uzsāk sarunu, atbild uz jautājumiem un uzklasa „sarunu biedru”. Autore secina, ka tas varētu nozīmēt, ka zēns nav pārliecināts par savu runas un valodas līmeni, tāpēc ikdienā, saziņā ar citiem grupas biedriem, nav aktīvs runātājs, taču rotaļājoties vienatnē zēns atraisās un dialogrunas līmenis patiesībā varētu būt augstāks, nekā darba autore novērojusi.

Dialogs - autodarbnīcā

Eduards - *meistars atgriezīsies pie darba, paej malā, es iešu strādāt, lai dabūju naudu.*

Eduards - *te būs jāsamaksā 100 dolāri. Pat divi simti varbūt.*

Dominiks - *daudz.*

Eduards - *vai trīs simti.*

Eduards - *man tagad vajadzēs skrūvgriezni.*

Eduards - *baigi tumšas šitās brilles. (Eduards uzlicis saulesbrilles, jo redzējis, ka servisos automehāniķiem uz acīm brilles)*

Eduards - *šitas ir viens vienīgs lūznis. Iedod skrūvgriezni.*

Eduards - *Dominik, paprasi Olafam āmuru.*

Dominiks – *Olaf, iedod man daudzamo āmuru*

Dominiks – *ņem (dod Eduardam āmuru)*

Eduards - *paldies*

Eduards - *es varu arī divas mašīnas vienlaicīgi salabot, ja vajag. Tad jāmaksā trīs simti. Vai divi simti... divi tūkstoši.*

Dominiks - *baigi daudz.*

Eduards - *ja grib, ja grib ļoti stilīgu mašīnu.*

Dominiks - *var stilīgu?*

Eduards - *ja*

Dominiks - *gatavs?*

Eduards - *nē, vēl divas stundas.*

Dialogs starp abiem zēniem vairāk balstīts uz Eduarda dialogrunas prasmēm. Dominiks dialogā iesaistās ar īsām piebildēm, izpilda Eduarda norādījumus. Savu attieksmi pret rotaļu Dominiks vairāk atspoguļo ar sejas mīmiku.

Darba autore secina, ka bērni, kuri ikdienā ir aktīvāki spēlēs „iedzīvojas” ātrāk un aizrautīgāk. No pieminētajām spēlēm, grupiņā, kurā notika pētījums, visatzītākā bija spēle, kurā jāmeklē dārgums. Vēlāk radās ideja par karšu zīmēšanu. Kartes zīmēja, aplicēja un no plastilīna veidoja gan bērni, gan pieaugušie. Šīs spēles ienākšana grupā izvērtās par nedēļas tēmu. Audzinātāja kopīgi ar bērniem apskatīja dārgumus no pasakām, bērni dalījās ar saviem sirds dārgumiem – uz bērnu dārzu nesa savas mīļākās rotaļlietas.

Darba praktiskais mērķis bija - praktiski pamatot dialogrunas sekmēšanas iespējas rotaļās un spēlēs par pamatu izmantojot I. Stangaines un V. Uršulskas izstrādātos kritērijus, kas raksturo bērnu dialogrunas prasmi un līmeni.

Darba uzstādītais mērķis tiek sasniegts, ilgtermiņā spēlējot spēles un rotaļājoties ir novērots bērnu dialogrunas līmeņa uzlabojums (sk. 3.tabulu).

3.tabula. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas prasmju izvērtējums pētījuma beigās

Kritēriji	Prasme uzdot jautājumus	Prasme atbildēt uz jautājumiem	Prasme uzklusīt sarunu biedru	Prasme uzsākt sarunu	Prasme lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus	Kopā
Bērnu vārdi						
Estere	3	3	2	3	3	14
Dominiks	1	1	2	2	2	8
Paula	3	3	3	2	2	13
Beatrise	3	3	3	2	2	13
Emīlija	3	3	3	3	2	14
Olafs Patriks	2	2	3	3	3	13
Marks Arturs	2	2	2	2	2	10
Karlīna	3	3	2	3	3	14
Krišjānis	2	2	3	1	2	10
Eduards	3	3	2	3	2	13
Didzis Samuēls	3	3	2	3	3	14
Adelīna	3	2	3	2	1	11
Kopā	31	30	30	29	27	

Pētījuma noslēgumā salīdzinot datus pirms un pēc pētījuma ir novērots bērnu dialogrunas līmeņa uzlabojums. Pētījuma nolūkos bērnu dialogrunas līmenis tika izvērtēts pēc pieciem kritērijiem - prasme uzdot jautājumus, prasme atbildēt uz jautājumiem, prasme uzklusīt sarunu biedru, prasme uzsākt sarunu, prasme lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus.

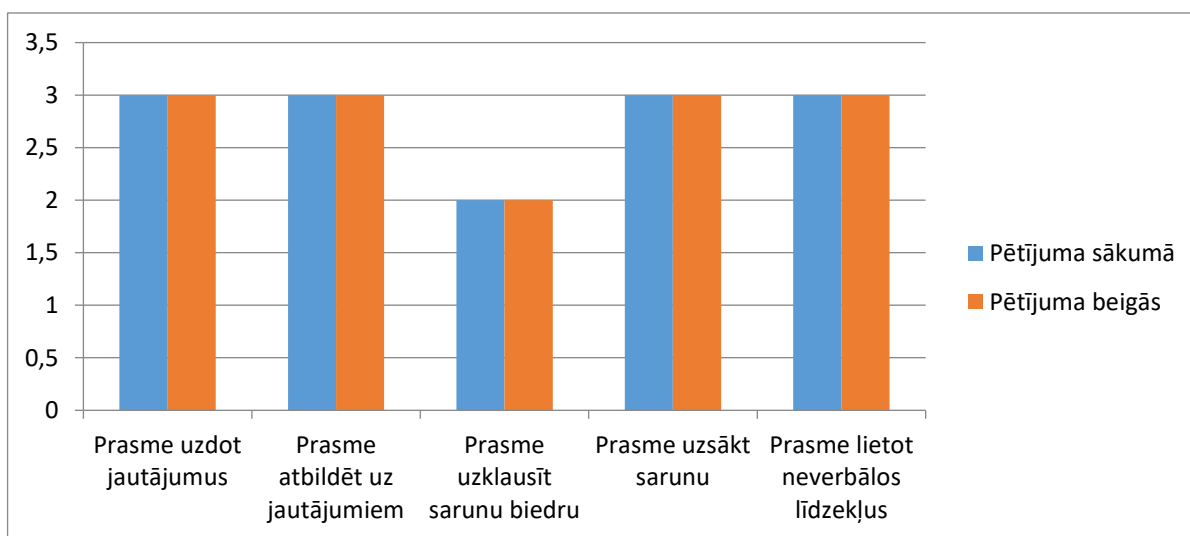
Salīdzinājums par pirms un pēc pētījuma dialogrunas līmeņa uzlabojumu grupā pārskatāmi apskatāms 4 tabulā.

4.tabula. Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas prasmju salīdzinājums pētījuma sākumā un beigās

Kritēriji	Grupas kopējais punktu skaits pētījuma sākumā	Grupas kopējais punktu skaits pētījuma beigās
Prasme uzdot jautājumus	27	31
Prasme atbildēt uz jautājumiem	27	30
Prasme uzklaut sarunu biedru	27	30
Prasme uzsākt sarunu	25	29
Prasme lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus	25	27

Pētījuma beigās visos izvirzītajos kritērijos vērojama izaugsme. Vislielākā izaugsme vērojama prasmē uzdot jautājumu un prasmē uzsākt sarunu, vissliktākā izaugsme vērojama prasmē lietot neverbālos līdzekļus.

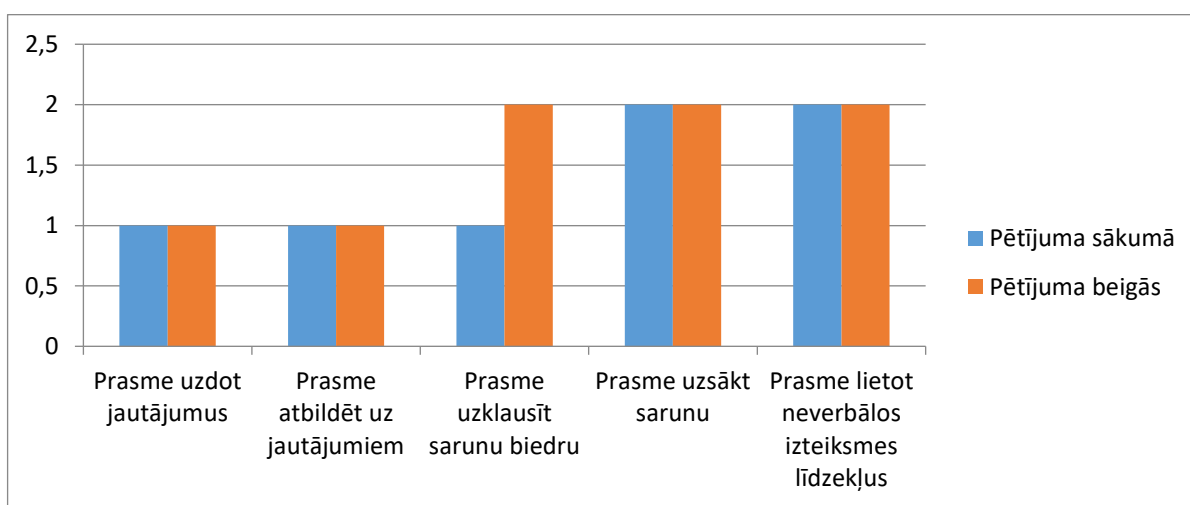
Estere – meitenes dialogrunas līmenis pētījuma sākumā augsts. Esteri bija nepieciešams pilnveidot prasmes nepārtraukt sarunu biedru, ieklausīties un uzklaut to. Individuāli tika apskatītas kartiņas un vadītas sarunas, darba autore uzklautja Esteri un veicināja prasmī Esteri uzklaut darba autores stāstījumu par kartiņām. Pēc tam aicināja arī Esteri izveidot stāstījumu par kartiņā esošo zīmējumu. Pētījuma beigās meitenes prasmes nepārtraukt sarunu biedru ir minimāli uzlabojušās, meitene veiksmīgāk spēj uzturēt sarunu un ievērot tās secību. Spēle par dārgumu slēpšanu un atrašanu bija spēle, kas Esterē veicināja prasmī uzklaut sarunu biedru un pildīt instrukcijas. Meitenes dialogrunas līmenis pētījuma beigās – augsts.

2.attēls. Esteres dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

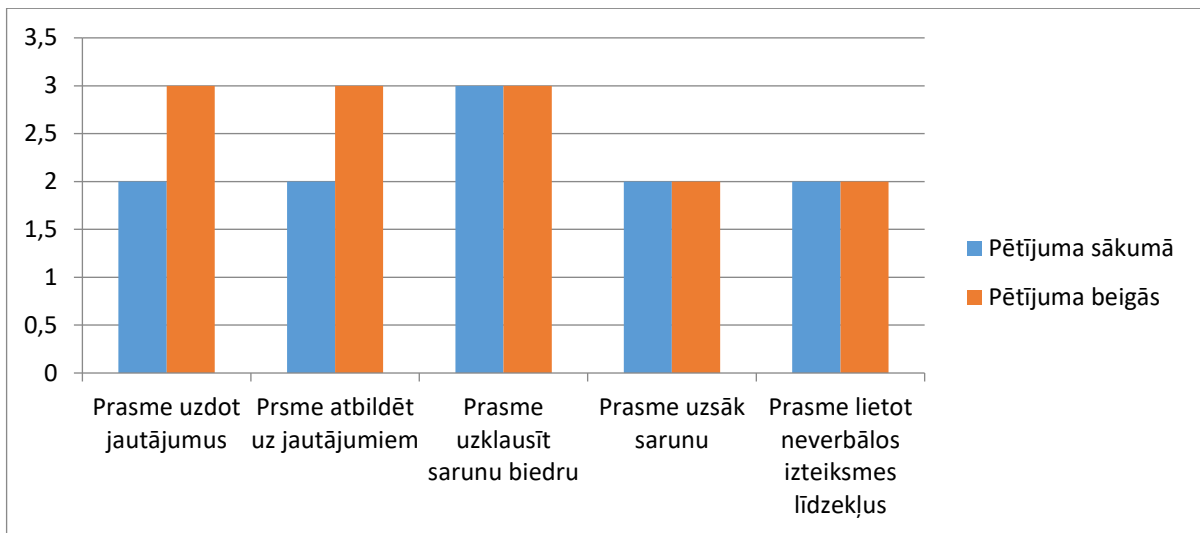
Dominiks – zēna dialogrunas līmenis pētījuma sākumā ir zems. Ar Dominiku tika uzstādīts mērķis sekmēt prasmi uzdot jautājumus un atbildēt uz tiem, taču Dominikam nav mainījušās prasmes uzdot jautājumus un atbildēt uz tiem. Individuāli tika apskatītas kartiņas un vadītas sarunas, darba autore uzklusēja Dominiku un veicināja prasmi uzklusēt darba autores stāstījumu par kartiņām. Pēc tam aicināja arī Dominiku izveidot stāstījumu par kartiņās esošajiem zīmējumiem. Pētījuma gaitā darba autore pavada daudz laiku ar Dominiku.

Pētījuma noslēgumā ir uzlabojusies zēna prasme uzklusēt sarunu biedru. Prasme uzsākt sarunu un prasme lietot neverbālo izteiksmes līdzekļus pētījuma sākumā atzīmēta ar 2 punktiem, zēns nevar iegūt 3 punktus logopēdisko problēmu dēļ. Dominika dialogrunas līmenis pētījuma beigās – vidējs.

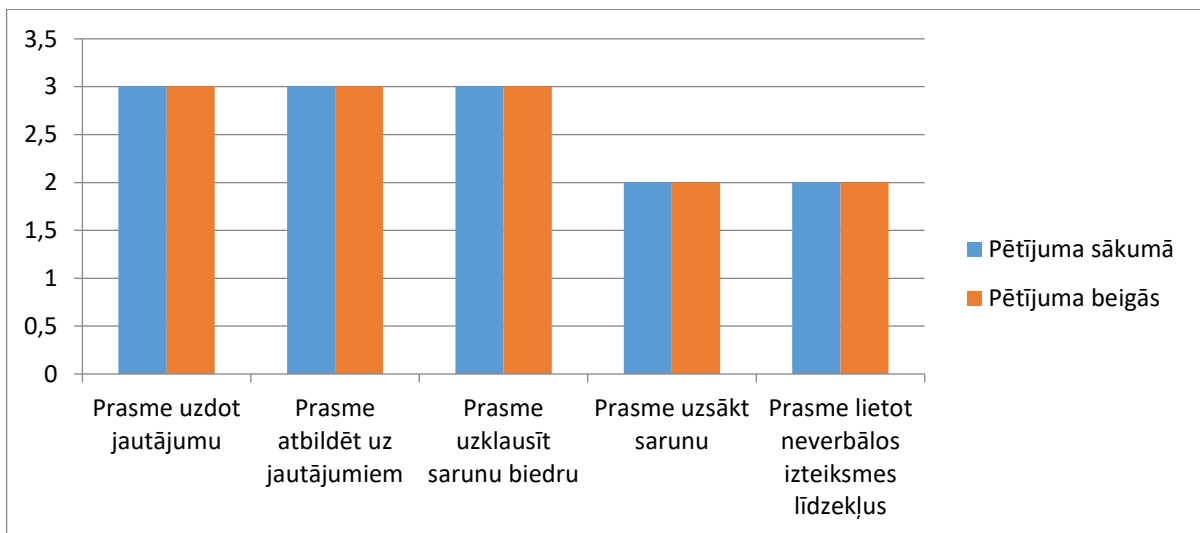
3.attēls. Dominika dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

Paula – meitenes dialogrunas līmenis pētījuma sākumā ir vidējs. Paulai bija nepieciešams pilnveidot prasmi uzdot jautājumus, atbildēt uz tiem, prasmi uzsākt sarunu un prasmi lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus. Izmantojot spēles un rotaļas ir sekmīgi pilnveidota prasme uzdot jautājumus un atbildēt uz tiem, taču nav novērota izaugsme prasmē uzsākt sarunu un lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus izaugsme. Dialogrunas līmenis pētījuma beigās – vidējs.

4.attēls. Paulas dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

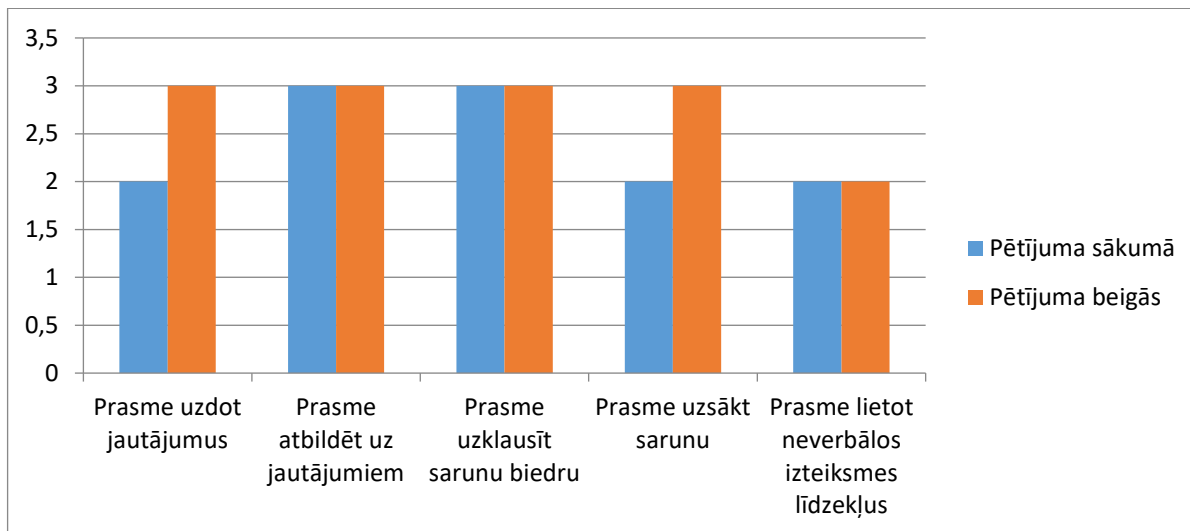
Beatrise – meitenes dialogrunas līmenis pētījuma sākumā augsts. Iesaistot meiteni pētījumā mērķis bija pilnveidot prasmi uzsākt sarunu un prasmi lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus. Pētījuma noslēgumā nav novērots progress Beatrise pilnveidot nepieciešamajās prasmēs. Beatrisei ļoti patika sarunas ar darba autori par attēliem, uz klausīt gan darba autores stāstus par iespējamajiem notikumiem, gan pašai tos izdomāt. Ar īpašu aizrautību Beatrise piedalās spēlē, kurā jāvada kāds no grupas biedriem līdz dārguma atrašanās vietai. Beatrise pie darba autores nāk ar priekšlikumu šo spēli papildināt ar zīmētām kartēm, arī pati meitene ar aizrautību piedalās karšu zīmēšanā. Dialogrunas līmenis pētījuma beigās – augsts.

5. attēls. Beatrise's dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

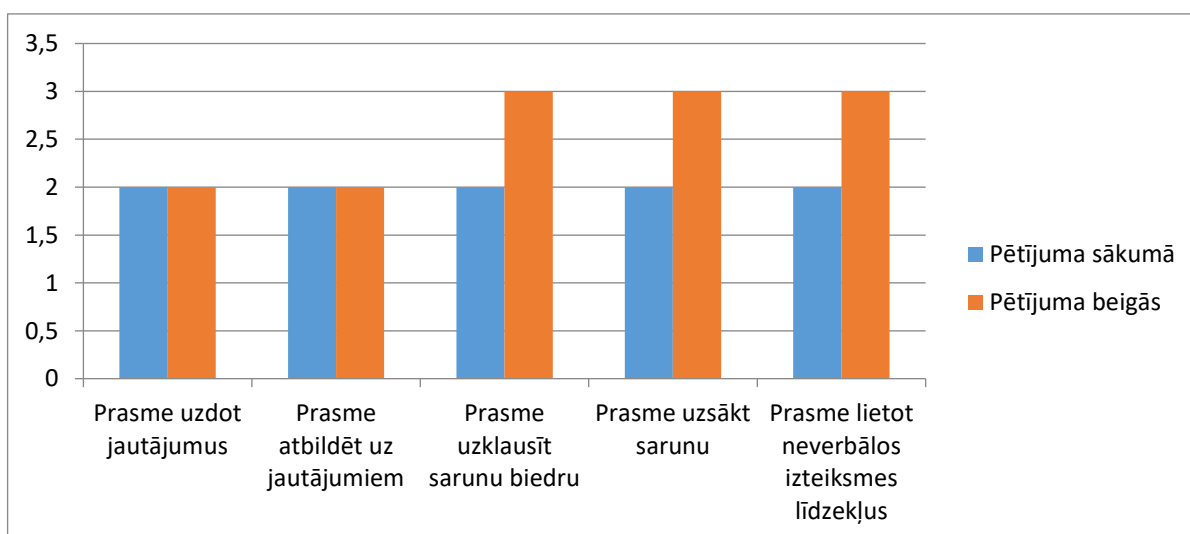
Emīlija – meitenes dialogrunas līmenis pētījuma sākumā vidējs. Emīlijai bija nepieciešams pilnveidot prasmi uzdot jautājumus, prasmi uzsākt sarunu un prasmi lietot

neverbālos izteiksmes līdzekļus. Izmantojot spēles un rotaļas ir sekmīgi pilnveidota prasme uzdot jautājumus, prasme uzsākt sarunu, taču nav novērots progress prasmē - lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus. Emīlija nav ļoti ieinteresēta „mēmā šova” spēlēšanās. Emīlija šo spēli labāk tikai vēro un iesaistās minēšanā, pati nelabprāt iesaistās tēlu izdomāšanā vai to attēlošanā, pati saka, ka nemākot. Dialogrunas līmenis pētījuma beigās – augsts.

6. attēls. Emīlijas dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

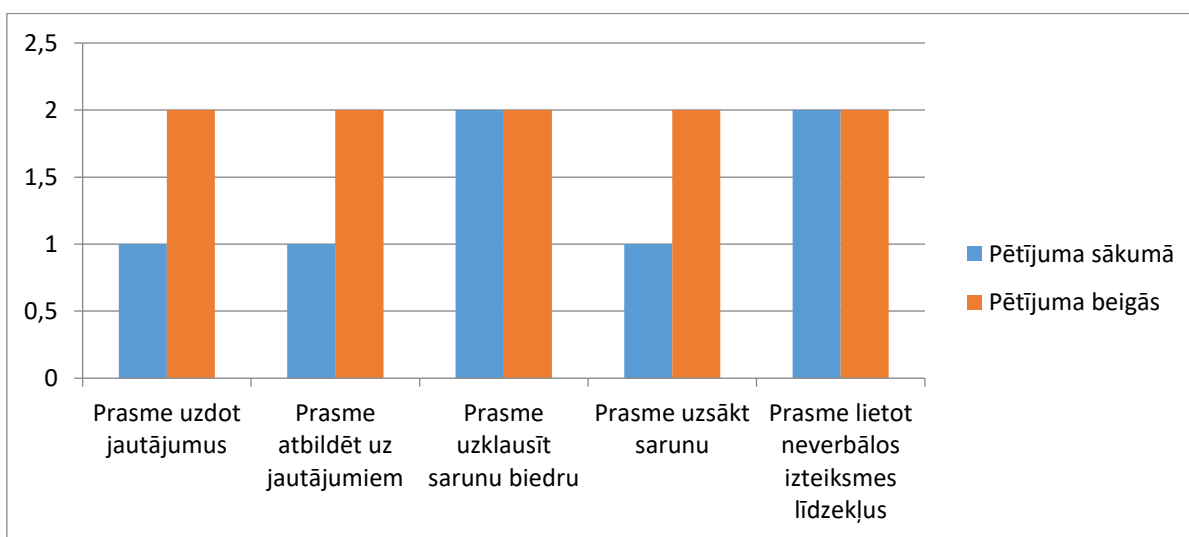
Olafs Patriks - zēna dialogrunas līmenis pētījuma sākumā vidējs. Olafam Patrikam bija nepieciešams pilnveidot prasmi uzdot jautājumus, prasmi atbildēt uz jautājumiem, prasmi uz klausīt sarunu biedru un prasmi lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus. Izmantojot spēles un rotaļas ir izdevies sekmīgi pilnveidot prasmes uz klausīt sarunu biedru un lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus, ir pamanāms progress arī prasmē atbildēt uz jautājumiem. Dialogrunas attīstības līmenis pētījuma beigās – augsts.

7. attēls. Olafa Patrika dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

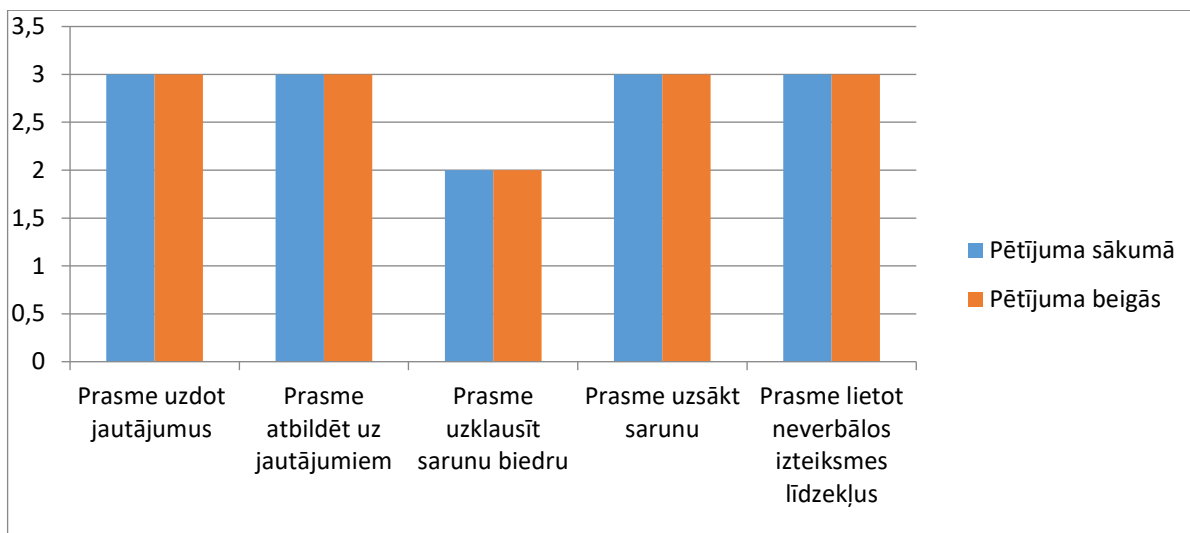
Marks Arturs - zēna dialogrunas līmenis pētījuma sākumā zems. Markam Arturam bija nepieciešams pilnveidot visas prasmes, pēc kurām tika izvērtēts bērnu dialogrunas līmenis. Vislielāko uzmanību darba autore pievērsa tieši prasmēm uzdot jautājumus, atbildēt uz tiem un prasmei uzsākt sarunu, jo šīm prasmēm bija viszemākais līmenis. Daudz laika darba autore ar Marku Arturu pavadīja individuāli skatot un pārrunājot kartiņas, individuāli ar zēnu tika pārrunāti arī spēļu noteikumi, kuras darba autore piedāvāja bērniem spēlēt grupā. Šīs spēles sākotnēji tika spēlētas divatā ar darba autori, lai zēnā radītu drošības sajūtu.

Pētījuma gaitā izmantojot spēles un rotaļas ir novērots progress prasmē uzdot jautājumus un atbildēt uz tiem. Vērā ņemams progress ir arī prasmē uzsākt sarunu. Dialogrunas attīstības līmenis pētījuma beigās – vidējs.

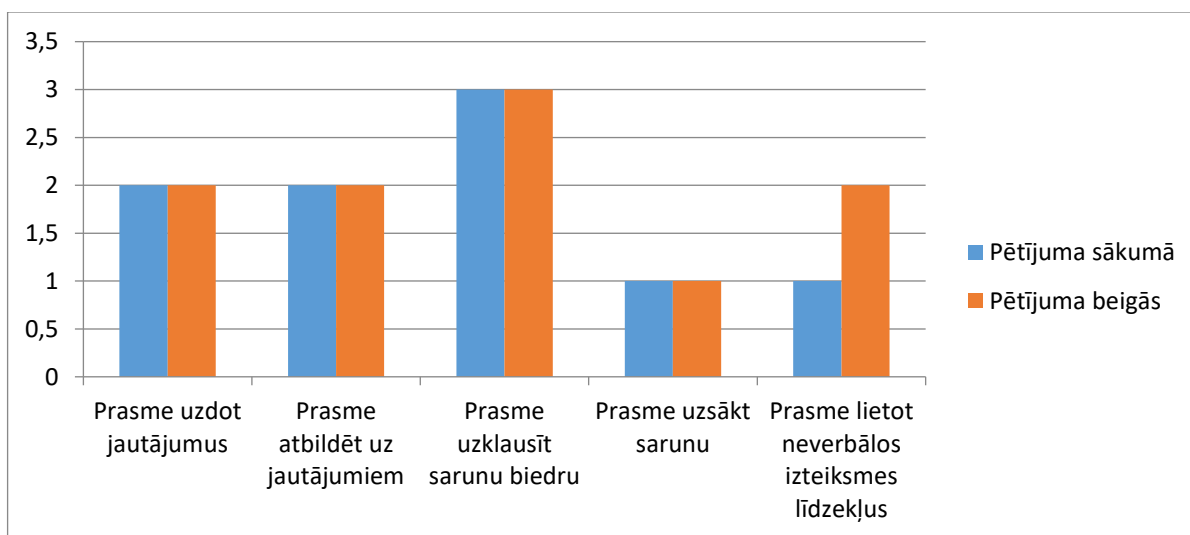
8. attēls. Marka Artura dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

Karlīna - meitenes dialogrunas līmenis pētījuma sākumā augsts. Karlīnai bija nepieciešams pilnveidot tikai vienu prasmi - prasmi uz klausīt sarunu biedru. Lai pilnveidotu šo prasmi darba autore ar Karlīnu strādāja arī individuāli. Tika skatīti dažādi attēli, izdomāti dažādi stāsti par attēlos esošajiem varoņiem un norisinājās dalīšanās ar dažādiem pieredzes stāstiem. Darba autore dalījās gan ar saviem stāstiem, gan uz klausīja Karlīnu, taču pētījuma noslēgumā nav novērots progress Karlīnai pilnveidot prasmi uz klausīt sarunu biedru. Dialogrunas līmenis pētījuma beigās – augsts.

9. attēls. Karlīnas dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

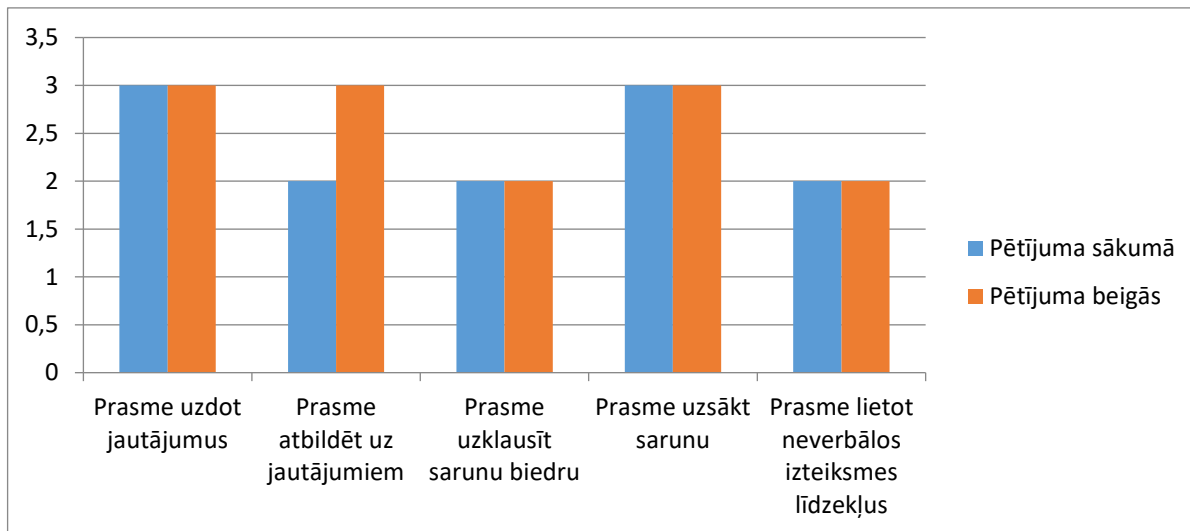
Krišjānis - zēna dialogrunas līmenis pētījuma sākumā vidējs. Krišjānim bija nepieciešams pilnveidot prasmi uzdot jautājumus un atbildēt uz tiem, prasmi uzsākt sarunu un lietot neverbālos līdzekļus. Pētījuma gaitā izmantojot spēles un rotaļas ir redzams progress tikai prasmē lietot neverbālos izteiksmes. Neliels progress novērots arī prasmē uzdot un atbildēt uz jautājumiem. Par zēna patieso dialogrunas līmeni grūti spriest, jo uzvedība un runas, valodas spējas acīmredzami uzlabojas, kad bērns ir kopā ar vecākiem. Dialogrunas līmenis pētījuma beigās – vidējs.

10. attēls. Krišjāņa dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

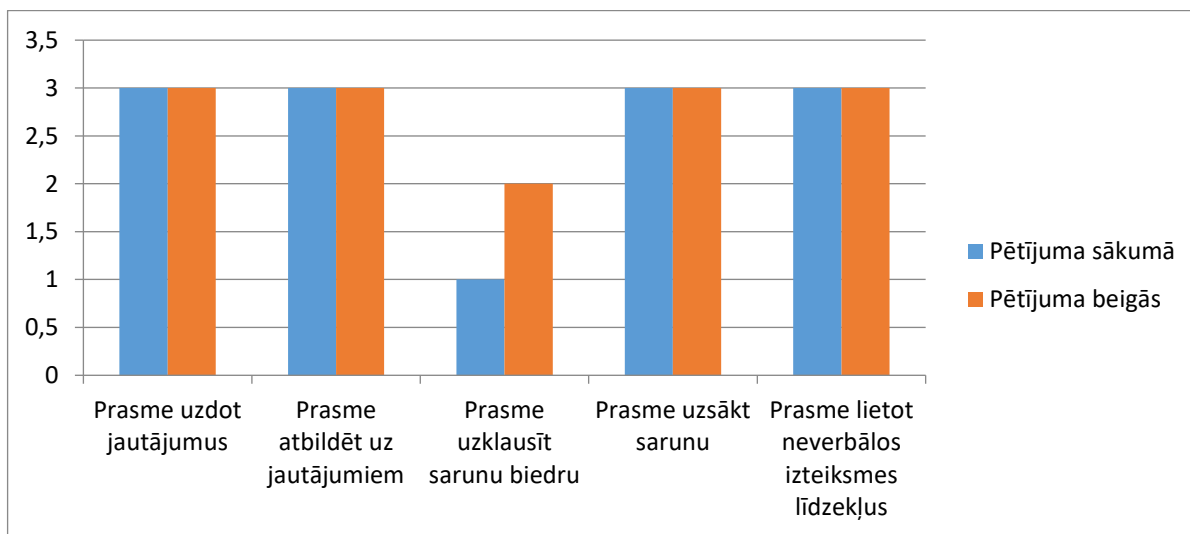
Eduards - zēna dialogrunas līmenis pētījuma sākumā vidējs. Eduardam bija nepieciešams pilnveidot prasmi atbildēt uz jautājumiem, uzklaušīt sarunu biedru un lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus. Eduards ar interesi piedalās visās darba autores piedāvātajās spēlēs, visvairāk Eduardam patika dārguma meklēšanas spēle, Eduardam padodas zīmēšana,

tāpēc lielākā daļa kartes sazīmēja tieši Eduards. Pētījuma noslēgumā vienīgā prasme, kurā novērots progress ir atbildēt uz jautājumiem, diemžēl citu prasmju progress nav novērots. Dialogrunas līmenis pētījuma beigās – augsts.

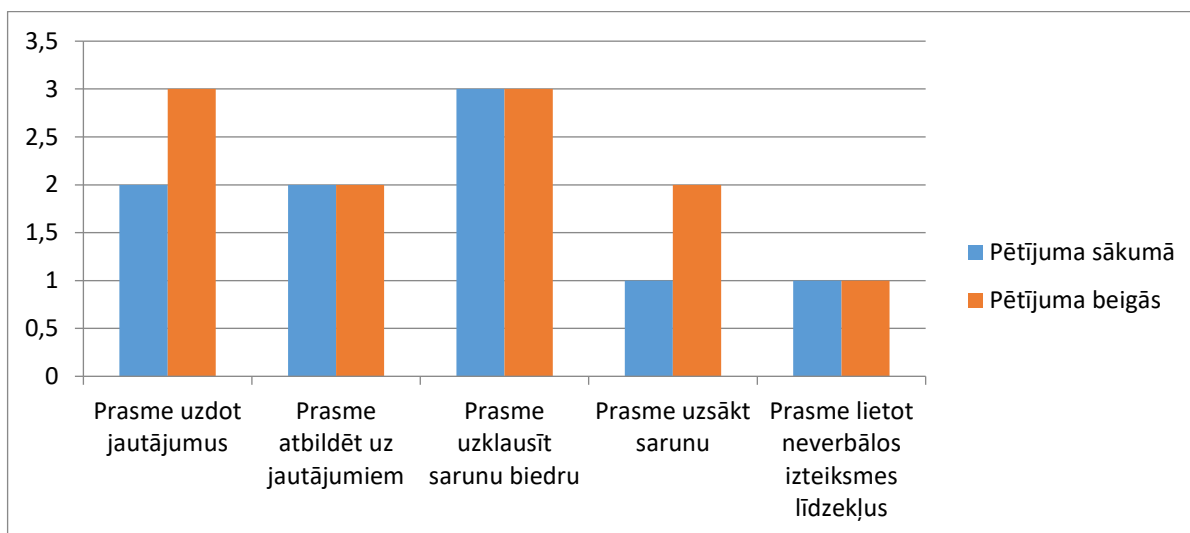
11. attēls. Eduarda dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

Didzis Samuels - zēna dialogrunas līmenis pētījuma sākumā augsts. Didzim Samuelam bija nepieciešams pilnveidot prasmi uz klausīt sarunu biedru. Individuāli tika apskatītas kartiņas un vadītas sarunas, darba autore uz klausīja Didzi Samuelu un veicināja prasmi Didzim Samuelam uz klausīt darba autores stāstījumu par kartiņām. Pēc tam aicināja arī Didzi Samuelu izveidot stāstījumu par kartiņā esošo zīmējumu. Pētījuma gaitā izmantojot spēles un rotaļas ir redzams neliels progress prasmē uz klausīt sarunu biedru. Dialogrunas līmenis pētījuma beigās – augsts.

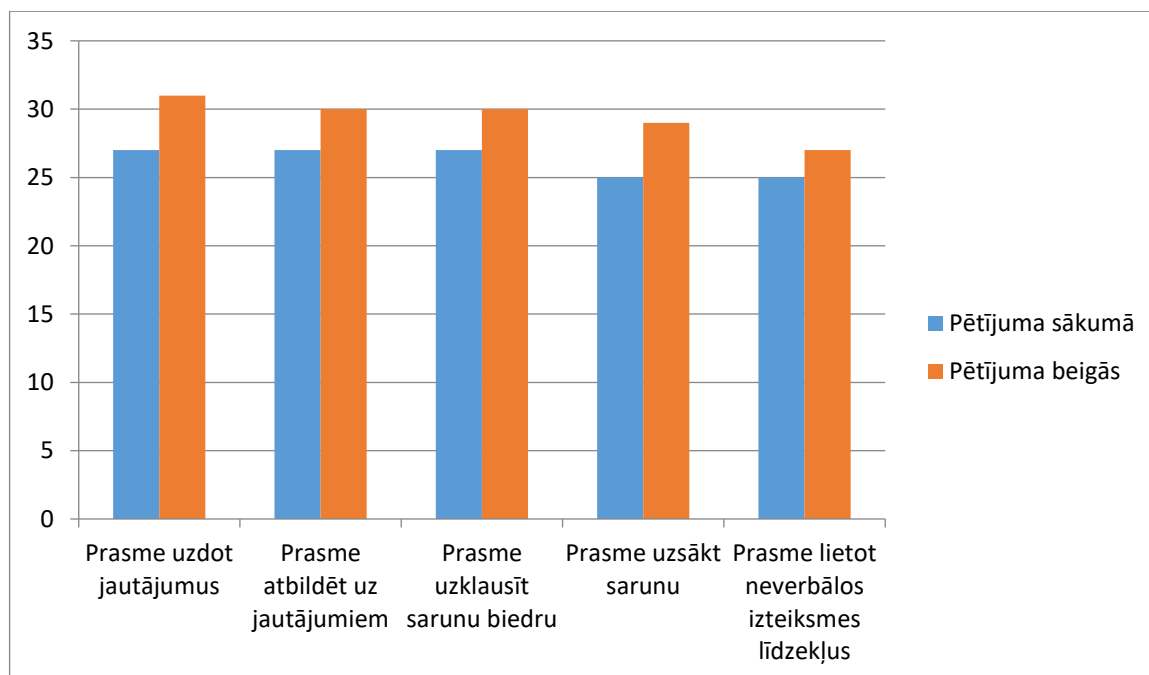
12. attēls. Didža Samuela dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

Adelīna - meitenes dialogrunas līmenis pētījuma sākumā vidējs. Adelīnai bija nepieciešams pilnveidot prasmi uzdot jautājumus un atbildēt uz tiem, prasmi uzsākt sarunu un lietot neverbālos līdzekļus. Pētījuma gaitā Adelīna aktīvi piedalās visās darba autores ierosinātajās spēlēs un rotaļās. Izmantojot spēles un rotaļas ir novērots tikai neliels progress prasmē lietot neverbālos izteiksmes līdzekļus, taču ir ievērojami uzlabojušās prasmes uzdot jautājumus un uzsākt sarunu. Dialogrunas līmenis pētījuma beigās – vidējs.

13. attēls. Adelīnas dialogrunas novērtējums pētījuma sākumā un beigās

Visi iegūtie rezultāti - bērnu dialogrunas prasmju salīdzinājums pirms un pēc pētījuma uzskatāmi atspoguļoti 13. attēlā.

14. attēls. Bērnu dialogrunas prasmju salīdzinājums pirms un pēc pētījuma

Apskatot 13. attēlu, kurā atspoguļots bērnu dialogrunas prasmju progress, kas iegūts 3 mēnešu laikā, autore secina, ka pedagoga darbā izmantojot spēles un rotaļas – tās pozitīvi sekmē bērnu dialogrunas prasmes. Izmantojot iepriekš aprakstītās 5 spēles un bilžu kartiņas grupā ir izdevies sekmēt visus kritērijus, pēc kuriem tika izvērtēts bērnu dialogrunas prasmju līmenis. Diagramma veidota balstoties uz grupiņas kopējiem rezultātiem. Vissekmīgāk uzlabojušās prasmes uzdot jautājumus un prasme uzsākt sarunu.

Ieteikumi pedagogiem:

Veidot klusu, mierīgu un vecumposmam atbilstošu vidi grupā, šāda vide bērnam neraisa agresivitāti, bet raisa sarunas, paplašina un aktivizē vārdu krājumu, ierosina dažāda veida rotaļas un inscenējumus.

Veidot multisensory vidi, tā veicina atmiņas, taustes, garšas, redzes, skaņas, smaržas un kustības sajūtas, kā arī intelektuālās darbības.

Pievērst uzmanību pedagogu runas stilam, bērns piesavinās pieaugušo runas stilu, kas izpaužas viņu savstarpējās sarunās, rotaļās.

Grupā iekārtot aktivitāšu centrus ar daudzveidīgiem materiāliem un aprīkojumu, tas bērnam attīsta fantāziju lomu rotaļām - attīstās dialogruna starp bērniem.

Secinājumi

Darba autore savā pētījumā „Vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās un spēlēs” izpētīja bērnu dialogrunas nosacījumus un to veidošanos bērņībā. Tas tika pētīts analizējot pedagoģisko un psiholoģisko literatūru par valodas un runas attīstību pedagoģiskajā procesā, izzinot dialogrunas attīstības ietekmējošos faktorus un praktiski izmantojot rotaļas un spēles – pēta kā šie procesi sekmē bērnu dialogrunas attīstību. Iegūtos datus darba autore izanalizēja un ieguva šādus secinājumus.

1. Valoda ir zīmju sistēma, tas ir cilvēku sazināšanās līdzeklis, domu formulēšanai, informācijas fiksēšanai, saglabāšanai un tālāk nodošanai, taču runa ir valodas konkrēta izpausme gan mutvārdos, gan rakstos.
2. Dialogs ir process, kurā bērns mācās domāt un spriest, sarunāties ar līdzcilvēkiem, uz klausīt citus. Dialogrunas pamatā ir domu secība, kas izteikta vārdos un pareizi veidotos teikumos, replikās.
3. No 3 līdz 5 gadiem mutvārdu runa pilnveidojas tā, ka bērns ir spējīgs sākt mācīties savas domas izteikt, virknējot nevis vārdus, bet teikumus.
4. Runas, valodas un dialogrunas prasmes neattīstās pašas no sevis, bērni šīs prasmes iegūst vērojot, klausoties, atdarinot un piedaloties dabiskā runas saskarsmē.
5. Rotaļas ir svarīga bērna ikdienas sastāvdaļa, tās bērnam nodrošina normālu psihe attīstību, to laikā esošā mijiedarbība veicina strauju valodas apguvi, runas un dialogrunas attīstību.
6. Augstākie attīstības rādītāji pēc pētījuma noslēguma ir kritērijos uzdot jautājumu un uzsākt sarunu, šo prasmju attīstīšanai bērniem tika piedāvātas spēles ar lielāko īpatsvaru uz bērnu runāšanu.
7. Bērnu dialogruna attīstās arī pēc pašu iniciatīvas spēles papildināt un bērniem pašiem veicot spēles „uzlabojumus” – spēlē par dārguma meklēšanu.
8. Pētījuma hipotēze, ka vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas attīstība noris sekmīgāk, ja skolotājs pedagoģiskajā procesā sistemātiski organizē rotaļas un spēles, kurās jāveido dialogs apstiprinās jau iepriekš norādītajā attēlā (14. attēls).
9. Pētījuma hipotēze, ka vidējā pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas attīstība noris sekmīgāk, ja bērns ir ieinteresēts daudzveidīgās rotaļās un spēlēs, sadarbībā pieaugušais – bērns; bērns – bērns apstiprinās jau iepriekš norādītajā attēlā (14. attēls).

Literatūras un avotu saraksts

1. American Speech-Language-Hearing Association. (b.g.) *Activities to Encourage Speech and Language Development*. Retrieved from <http://www.asha.org/public/speech/development/Parent-Stim-Activities.htm>
2. BanksLee, K. (24.10.2013.). *Speech and Language Development in Preschoolers*. <http://www.livestrong.com/article/81908-preschool-speech-language-development/>
3. Beļickis, I., Blūma, D., Koķe, T., Markus, D., Skujiņa, V., Šalme, A. (2000). Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca. Apgāds „Zvaigzne ABC”
4. Bļugers, A. (1984). *Populārā medicīnas enciklopēdija*. Galvenā enciklopēdiju redakcija
5. Breslava G. (1999). *Psiholoģijas vārdnīca*. Apgāds „Mācību grāmata”
6. Brice, B. (2013). *Viss sākas ar rotaļu*. Rīga: RaKa
7. Celitāne, Č. (2007). *Otrās valodas apguve*. Rīga: Pētergailis
8. Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D. (2014). *Bērna komunikatīvās kompetences attīstība*. Rīga: RaKa
9. Freiberga, I., Dzintere, D., Augstkalne, D. (2009) *Bērna valoda jaunradē un rotaļās*. Rīga: Izglītības soļi
10. Golubina, V. (2007). *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi.
11. Icommunicate therapy. (n.d.). Activities to develop Speech and Language Skills. Retrieved from <https://www.icommunicatetherapy.com/child-speech-language/child-speech-language-development/activities-strategies-help-develop-speech-language-skills/>
12. Irbe, A., Lindenberga, S. (2014). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: Izdevniecība Raka
13. Kalniņa, V., Skrube, Dz. (1983). „*Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*” Rīga: Izdevniecība „Zvaigzne”
14. Katie. (13.06.2013.). *100 DAYS OF PLAY: THE IMPORTANCE OF PLAY FOR SPEECH AND LANGUAGE DEVELOPMENT*. Retrieved from <http://www.playingwithwords365.com/2013/06/the-importance-of-play-for-speech-and-language-development/#comments>
15. Kāposta, I. (1993) *Didaktiskā spēle kā skolēnu mācību motivācijas veidotājs faktors*. Disertācija, Rīga: LU
16. Maze Media (2000) Ltd *Developing Social Skills Through Drama* <https://www.teachearlyyears.com/learning-and-development/view/developing-social-skills-through->

- [drama?fbclid=IwAR0ryJOrX0fRRdqQ0MLpEldk3bULx_pvMrSjGLuMx01NqMNojzI-Q_aN0x0](https://www.millwoodeducation.co.uk/blog/post/07/2016/benefits-of-role-play-in-early-years?fbclid=IwAR0ryJOrX0fRRdqQ0MLpEldk3bULx_pvMrSjGLuMx01NqMNojzI-Q_aN0x0)
17. MillwoodEducation (2016) *Benefits of Role play in early years*
<https://www.millwoodeducation.co.uk/blog/post/07/2016/benefits-of-role-play-in-early-years?fbclid=IwAR1z1ig3WXSdc5xn9PhFVleKK0pAkfhIa7rLDFccKxKdunIqUKvMroP21M>
 18. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: Raka
 19. Onukrāne M. (2011). *Bērna agrīnas runas kopsakarība ar roku muskulatūras darbību*. Projekts. [www.ciblasnovads.lv/attachments/101_Marija%20Onukrāne.doc](http://www.ciblasnovads.lv/attachments/101_Marija%20Onukra%20ne.doc)
 20. ParentingInOttawa (2018) *Using games to promote early communication*
https://www.parentinginottawa.ca/en/babies-and-toddlers/using-games-to-promote-early-communication.aspx?_mid_=19414&fbclid=IwAR3sNvDsDxLkd10EiwiK5HhBLZmbgrRtLeeLGIxPGtzkMdfPE7lig20BU
 21. Pentagon Sport Ltd. (2016) *why pretend play is important to child development*
<https://www.pentagonplay.co.uk/news-and-info/why-pretend-play-is-important-to-child-development?fbclid=IwAR1D5szko2bRMJbloHnNhXxiGvSSkUTER-12tLi-ZvKEKMuac-f4Vz4cAyU>
 22. Plaude, A. *Bērns starp pieaugušajiem*. Rīga: Zvaigzne ABC
 23. Prudņikova, I. (2004) *Montesori pedagoģija ikdienā*. Rīga: RaKa
 24. Puškarevs, I., Golubeva, A. (1999). *Bērna attīstība*. Lielvārde: Lielvārds
 25. Queen's Printer for Ontario. (07.03.2016.). *Ontario's Preschool Speech and Language Program*.
<http://www.yrdsb.ca/schools/ChildCare/Documents/EL-WTKBeyondWords-2008.pdf>
 26. RaisingChildrenNetwork (Australia) Limited a. (02.02.2016.). *Language development: an amazing journey*.
http://raisingchildren.net.au/articles/language_development.html
 27. RaisingChildrenNetwork (Australia) Limited b. (02.02.2016.). *Language development: 3-4 years*.
http://raisingchildren.net.au/articles/language_development_3-4_years.html
 28. RaisingChildrenNetwork (Australia) Limited c. (02.02.2016.). *Language development: 4-5 years*.
http://raisingchildren.net.au/articles/language_development_4-5_years.html
-

29. Randoha, A., Augstkalne D. (2018). *Pirmsskolas vecuma bērnu intelektuālo spēju sekmēšana rotaļu daudzveidībā*. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija. Latvija
 30. Salčevica, H. (1997). Spēlēties lai runātu. *Mans mazais, Nr.7*, 17.lpp.
 31. Skujiņa, V., Anspoka, Z., Kalnbērziņa, V., Šalme, A. (2011). *Lingvodidaktikas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Jelgavas tipogrāfija
 32. Skujiņa, V., Bušs, O., Joma, D., Kalnača, A., Lokmane, I., Markus, D., Pūtele, I., Timuška, A., Veisbergs, A. (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Madonas poligrāfists
 33. Stangaine, I. (2013) Furthering development of pre-school child dialogue speech with play. *Rural Environment. Education. Personality. (REEP) Proceedings of the 6th International Scientific Conference*. Jelgava
 34. Stangaine, I. (2015) Bērna dzīvesdarbība rotaļā. *Bērna sasniegumu veicināšana pirmsskolā*. Rīga: RaKa
 35. Stangaine, I. (2015). *Pirmsskolas vecuma bērnu dialogrunas sekmēšana rotaļās*. Latviešu valodas aģentūra
 36. Svence, G. (1999). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC
 37. Svence, G. (1988). *Personības attīstības psiholoģija*. Mācību līdzeklis tālmācībā. Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola
 38. Šteina, H. (1995). Pirkstu spēles. *Mans mazais, Nr.5*, 23.lpp.
 39. Ute Limacher – riebold (2013) teh importance of role plays for children (and us) <https://expatsincebirth.com/2013/02/03/the-importance-of-role-plays-for-children-and-us/?fbclid=IwAR1odn0u6buAOMAuiApVVym5EKFjHhD4adDi4Sc48rZ5XJxYiLZ6Eb8ig4E>
 40. Vidnere, M. (2016). *Pirmsskolas vecuma darbības psiholoģiskās īpatnības*. Zinātniskais raksts. www.socpsihologija.lv%2F1v%2Fdownload%2Fpirmsskolasvecuma-psihologiskas-ipatnibas.html&h=2AQFPXnmW&s=1
 41. WebMD, LLC. (2016). 4- to 5-Year-Olds: Developmental Milestones. <http://www.webmd.com/parenting/guide/4-to-5-year-old-milestones>
-

PIELIKUMS

1. pielikums

Dzīvnieku, putnu un profesiju kartītes spēlei, kura attīsta prasmi uzdot jautājumus un atbildēt uz jautājumiem ar „jā” vai „nē”.

Žurka

Cūka

Suns

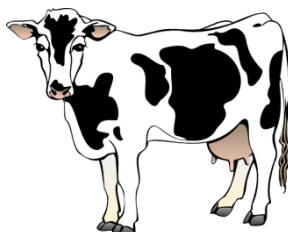
Aita

Varde

Kaķis

Govs

Lapsa

Vilks

Pele

Trusis

Zvirbuļi

Stārķis

Pūce

Gailis

Balodis

Mākslinieks

Šoferis

Pavārs

Ārsts

Ugunsdzēsējs

Frizieris

Vetārsts

Celtnieks

Pastnieks

Skolotāja

Šuvēja

Zobārsts

Policists

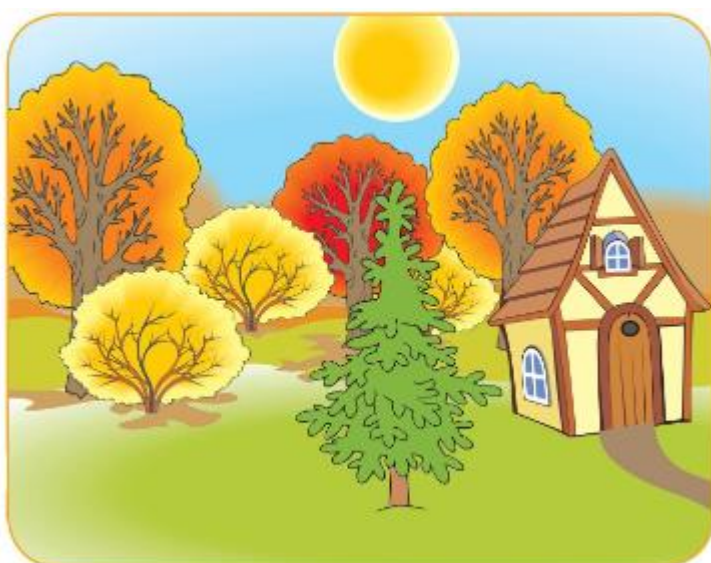
Gadalaiku kartītes spēlei, kura attīsta prasmi atbildēt uz jautājumu, stāstījumu.

Pavasaris

Vasara

Rudens

Ziema